

การจัดการทรัพยากรกายภาพศาสนสถาน กรณีศึกษา วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร
Facility Management for a Religious Place: A Study of Bovoravivates Vihara Temple

ธงชัย ทองมา^{1*}, กิตติทัต สันราชภู², จิตราวดี รุ่งอินทร์ กันกา³ และ เปี่ยมจันทร์ ดวงมณี⁴

Thongchai Thongmar^{1*}, Kittitatt Sunrad², Jitravadee Roongin kunkar³,
and Piamchan Doungmanee⁴

^{1,2,3,4} คณะวิศวกรรมศาสตร์และเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.

^{1,2,3,4} Faculty of Engineering and Industrial Technology, Suan Sunandha Rajabhat University.

*Corresponding author, email: thongchai.th@ssru.ac.th

Received: 3 Oct 2024, Revised: 14 Dec 2024, Accepted: 18 Dec 2024

บทคัดย่อ

ศาสนสถานเป็นสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนา อาคารสถานที่เป็นการลงทุนขนาดใหญ่ มีอายุและการทำงานยาวนาน จึงเกิดความทรุดโทรมตามเวลาและต้องการการจัดการด้านกายภาพของอาคาร การศึกษานี้เป็นกรณีศึกษา วัดบวรนิเวศวิหาร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดการด้านทรัพยากรกายภาพและเพื่อศึกษารูปแบบหรือแนวทางการบริหารทรัพยากรกายภาพของวัดบวรนิเวศวิหาร โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลจากการสำรวจ สังเกต ทบทวนวรรณกรรม และสัมภาษณ์พระผู้ดูแลเรื่องการจัดการด้านกายภาพและบุคลากรที่เกี่ยวข้อง จากการศึกษาพบว่า ลักษณะทางกายภาพของวัด แบ่งได้เป็น 2 เขต คือ เขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาส อาคารส่วนใหญ่มีโครงสร้างก่ออิฐถือปูน สูงชั้นเดียว สภาพโครงสร้างแข็งแรง ผิวของวัสดุเปลือกอาคารเรียบร้อย ไม่ทรุดโทรม สะอาด ระบบประกอบอาคารพร้อมใช้งาน วัดมีพนักงานจัดการด้านกายภาพจำนวน 10 คน รับผิดชอบงานซ่อมแซมทั่วไป งานรักษาความสะอาด งานรักษาความปลอดภัย งานดูแลสวนและภูมิทัศน์ รวมถึงการจัดการขยะและสิ่งปฏิกูล แนวทางการจัดการทรัพยากรกายภาพศาสนสถานของวัดบวรนิเวศวิหารเป็นไปตามหลัก 3P ดังนี้ 1) **สถานที่** มีรูปแบบการจัดการที่ชัดเจน เช่น มีผังบริเวณ มีการแบ่งอาคารสถานที่ต่าง ๆ ที่ชัดเจน 2) **คน** มีการบริหารจัดการด้านบุคลากรอย่างชัดเจน เช่น ระดับผู้จัดการคือเจ้าอาวาส งานอาคารสถานที่ งานวิศวกรรมคือผู้ช่วยเจ้าอาวาส ผู้ปฏิบัติงานด้านทรัพยากรกายภาพบุคลากรของมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย พนักงานของวัด อุบาสก บุคลากรของกรุงเทพมหานคร บุคลากรขององค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก 3) **กระบวนการ** การจัดการภายในมีระบบปกครองย่อยโดยเจ้าคณะรับผิดชอบบริหารจัดการภายในแต่ละคณะ

คำสำคัญ: ศาสนสถาน, การจัดการ, ทรัพยากรกายภาพ

Abstract

Religious sites are places for conducting religious ceremonies. Constructing such buildings is a major investment, with long lifespans and extensive usage, which leads to deterioration over time and necessitates physical maintenance and management. This study focuses on a case study of Bovoranives Vihara Temple. Its objectives are to study the physical resource management and to explore models or approaches for managing the physical resources of Bovoranives Vihara Temple. A qualitative research approach was employed, collecting data through surveys, observations, literature reviews, and interviews with monks responsible for physical management and related personnel. The study found that the physical structure of the temple is divided into two zones: the Buddhawas Zone (sacred areas for religious activities) and the Sanghawas Zone (residential areas for monks). Most of the buildings are single-story brick-and-mortar structures with robust frameworks. The building surfaces are in good condition, clean, and free of significant deterioration. The facilities are functional, and the temple employs 10 staff members responsible for general repairs, cleaning, security, garden and landscape maintenance, as well as waste and sewage management. The temple's approach to physical resource management adheres to the 3P Principles, as follows: 1) **Place**: The temple has a clear management system, such as site plans and distinct zoning for different buildings and facilities. 2) **People**: Personnel management is well-organized. The abbot acts as the general manager, with assistant abbots overseeing building maintenance and engineering. Physical resource personnel include staff from the Mahamakut Buddhist University Foundation, temple employees, lay devotees, Bangkok Metropolitan Administration personnel, and staff from the War Veterans Organization. 3) **Process**: Internal management follows a decentralized governance system, with individual administrative units under the supervision of sectional heads responsible for internal management within their respective units.

Keywords: Religious buildings, Management, Facility Management

1. บทนำ

อาคารสถานที่ที่มีลักษณะที่เป็นการลงทุนขนาดใหญ่ เคลื่อนย้ายไม่ได้ มีอายุและการใช้งานยาวนานจึงทำให้เกิดความทรุดโทรมไปตามอายุการใช้งาน การจะเปลี่ยนแปลงอาคารสถานที่เป็นเรื่องยาก และต้องมีการบำรุงรักษาอย่างต่อเนื่อง คุณสมบัติเหล่านี้จึงทำให้เกิดความต้องการการจัดการด้านกายภาพของอาคารขึ้น (ศิริขวัญ แววนิลานนท์, 2556)

การบริหารทรัพยากรกายภาพ (Facility Management) คือกระบวนการทำงานบริหารจัดการ กำกับการใช้และดูแลซ่อมบำรุงอาคาร ซึ่งได้แก่ สิ่งปลูกสร้าง อุปกรณ์อาคาร อุปกรณ์สำนักงาน สถานที่ และสภาพแวดล้อม ให้มีความพร้อมตอบสนองการใช้งานเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อผู้ใช้อาคาร และเจ้าของอาคารโดยกำหนดให้กิจกรรมและเป้าหมายขององค์กร เป็นศูนย์กลางและอาคารเป็นเครื่องมือสนับสนุนองค์การในการเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลให้คงอยู่ในสภาพที่ดีอย่างต่อเนื่องและยาวนาน บรรลุตามความต้องการทางธุรกิจ มีความสัมฤทธิ์ผลในด้านการบริหารงานขององค์กร และตอบสนองต่อความต้องการของผู้ใช้อาคารได้อย่างมีประสิทธิภาพ (บัณฑิต จุลาสัย และเสริชย์ โชติพานิช, 2547)

วัดเป็นสถานที่สำหรับใช้ทำกิจกรรมทางศาสนาของผู้ที่นับถือศาสนาพุทธ ในวัดจะมี เจดีย์ พระอุโบสถ ศาลาการเปรียญ ใช้สำหรับประกอบพิธีทางศาสนา เช่น การเวียนเทียน การสวดมนต์ การทำสมาธิ และมีกุฏิ เป็นที่อยู่อาศัยของพระ ซึ่งอาคารสถานที่ถือเป็นปัจจัยพื้นฐานในการทำงานของเกือบทุกองค์กร (บริษัท เว็บสวีดี จำกัด มหาชน, 2555) ทั้งนี้การออกแบบสถาปัตยกรรมและสัญลักษณ์สถานที่สักการะมักถูกออกแบบมาเพื่อเพิ่มประสบการณ์ทางจิตวิญญาณและความเชื่อมโยงกับชุมชน (Poon, 2013)

วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นวัดขนาดใหญ่มีพื้นที่ 31 ไร่ 93 ตารางวา เป็นวัดชั้นเอกชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่ถนนพระสุเมรุ ย่านบางลำพู เขตพระนคร กรุงเทพฯ แต่เดิมวัดนี้ชื่อ วัดใหม่ อยู่ใกล้กับวัดรังษีสุทธาวาส ต่อมาได้รวมเป็นวัดเดียวกันและได้ตั้งชื่อใหม่ว่าวัดบวรนิเวศวิหาร โดยกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพย์ ในรัชกาลที่ 3 ทรงสร้างขึ้นใหม่ วัดบวรนิเวศวิหาร ยังได้รับการบูรณะและก่อสร้างอาคารต่าง ๆ ขึ้น จนเป็นวัดสำคัญวัดหนึ่ง และเป็นวัดที่ประทับของพระมหากษัตริย์เมื่อทรงผนวชหลายพระองค์ ดังนั้นการอนุรักษ์และพัฒนาวัดหรืออาคารประเภท ศาสนสถาน (ดำรง สมฤทธิ์, 2557) จึงมีความสำคัญและมีความจำเป็นที่จะรักษาสภาพทางกายภาพให้คงอยู่อย่างมีคุณค่าและคงสภาพดีอยู่เสมอ

ดังนั้น การศึกษาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรกายภาพของศาสนสถาน กรณีศึกษา วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร เป็นการวิจัยที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากศาสนสถานไม่เพียงแต่เป็น

สถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่ามหาศาล ศาสนสถานมักมีอายุการใช้งานยาวนานและเผชิญกับปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อสภาพของอาคาร เช่น สภาพอากาศ การใช้งาน และการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี การศึกษาเพื่อหาแนวทางการจัดการที่เหมาะสมจึงมีความจำเป็น การจัดการทรัพยากรกายภาพของศาสนสถานอย่างยั่งยืน จะช่วยให้ศาสนสถานสามารถใช้งานได้อย่างต่อเนื่องและเป็นประโยชน์ต่อชุมชน การศึกษาเชิงวิชาการจะช่วยสร้างองค์ความรู้ใหม่ ๆ เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรกายภาพของศาสนสถาน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าในอนาคต การศึกษาเชิงลึกแม้จะมีงานวิจัยเกี่ยวกับศาสนสถานจำนวนมาก แต่การศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรกายภาพโดยเฉพาะยังมีค่อนข้างน้อย ศาสนสถานแต่ละแห่งมีความแตกต่างกันทั้งในแง่ของขนาด อายุ และวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง การศึกษาเฉพาะกรณีศึกษาจึงมีความสำคัญ สภาพแวดล้อมและความต้องการของสังคมเปลี่ยนแปลงไป การศึกษาการจัดการทรัพยากรกายภาพจึงต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทปัจจุบัน การทำความเข้าใจถึงวิธีการจัดการทรัพยากรกายภาพของศาสนสถานอย่างมีประสิทธิภาพ จะช่วยให้สามารถอนุรักษ์และดูแลรักษาสมบัติทางวัฒนธรรมเหล่านี้ให้คงอยู่สืบไป

ผู้วิจัยจึงเหตุประโยชน์ของการวิจัย ที่สามารถสร้างองค์ความรู้ใหม่ ๆ เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรกายภาพของศาสนสถาน พัฒนาแนวคิดและทฤษฎีใหม่ ๆ เกี่ยวกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมเป็นฐานข้อมูลสำหรับการศึกษาค้นคว้าในอนาคต ประโยชน์เชิงพื้นที่เพื่อช่วยให้วัดบวรนิเวศวิหาร สามารถจัดการทรัพยากรกายภาพได้อย่างมีประสิทธิภาพ ช่วยอนุรักษ์และดูแลรักษาศาสนสถานให้คงอยู่สืบไป เป็นแบบอย่างในการจัดการทรัพยากรกายภาพของศาสนสถานอื่น ๆ ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ทั้งนี้การศึกษากิจการจัดการทรัพยากรกายภาพของศาสนสถานเป็นการศึกษาที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืน ผลการวิจัยจะช่วยให้เข้าใจถึงความสำคัญของศาสนสถานและวิธีการดูแลรักษาให้คงอยู่สืบไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาการจัดการด้านทรัพยากรกายภาพของวัดบวรนิเวศวิหาร

2.2 เพื่อศึกษารูปแบบหรือแนวทางการบริหารทรัพยากรกายภาพของวัดบวรนิเวศวิหาร

3. การทบทวนวรรณกรรม

3.1 ทฤษฎีอาคาร

องค์ประกอบทางด้านกายภาพของอาคาร (Building component) แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ตามอายุทางกายภาพและลักษณะการใช้งาน (ศิริขวัญ แววนิลานนท์, 2556) ได้แก่ 1) เปลือกหรือผิวเปลือกอาคาร (Building Shell) หมายถึงผิวผนังอาคาร ช่องเปิด หลังคาและโครงสร้าง หมายถึงรวมถึงเสา คาน และฐานรากของอาคาร มีอายุการใช้งานทางกายภาพตั้งแต่ 30-100 ปี หรือมากกว่าขึ้นอยู่กับคุณภาพการก่อสร้าง วัสดุก่อสร้าง การใช้งาน การดูแลบำรุงรักษา เป็นต้น 2) ระบบประกอบอาคาร (Building Services) ประกอบด้วย ระบบไฟฟ้ากำลังระบบปรับอากาศ ระบบสุขาภิบาล บิมน้ำ บำบัดน้ำเสีย ป้องกันอัคคีภัย ลิฟต์ เป็นต้น 3) ส่วนภายในอาคาร (Fitting-Element) ประกอบด้วย ผนังระหว่างห้อง แผงกั้นระหว่างโต๊ะทำงาน ประตู ฝ้าเพดาน วัสดุตกแต่ง ผิวพื้น ผนัง เป็นต้น โดยทั่วไปมีอายุทางกายภาพประมาณ 5 - 10 4) ครุภัณฑ์และอุปกรณ์สำนักงาน ได้แก่ เฟอร์นิเจอร์อุปกรณ์ และเครื่องใช้ภายในอาคาร โดยทั่วไปมีอายุการใช้งานประมาณ 3 - 10 ปี ทั้งนี้ การออกแบบพื้นที่ทางกายภาพสามารถอำนวยความสะดวกในการสื่อสารและความคิดสร้างสรรค์ในหมู่ผู้อยู่อาศัยที่ตั้งเห็นในอาคารที่ปรับแต่งขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์เหล่านี้เป็นพิเศษ (Pepper, 2008) สภาพแวดล้อมทางกายภาพในสำนักงานอาจส่งผลต่อพฤติกรรมและผลผลิตของพนักงานโดยเน้นถึงความสำคัญของการออกแบบอย่างรอบคอบในการตั้งค่าองค์กร (Davis, 1985)

3.2 แนวความคิดที่เกี่ยวกับการบริหารทรัพยากรกายภาพ

การบริหารทรัพยากรกายภาพ (Facility Management: FM) หมายถึง การบริหารจัดการสิ่งที่เป็นกายภาพที่มุ่งเน้นให้มีการใช้ และบริหารจัดการอาคารสถานที่ระบบประกอบอาคาร สถานที่ พื้นที่ และองค์ประกอบอื่นที่มีสถานะเป็นกายภาพ ให้เกิดประโยชน์และผลตอบแทนแก่องค์กรในฐานะที่เป็นทรัพยากรสำคัญ หรือที่เรียกในที่นี่ว่า ทรัพยากรกายภาพ เช่นเดียวกับทรัพยากรบุคคล และทรัพยากรการเงิน โดยทั่วไปแล้วทรัพยากรกายภาพประกอบด้วย อาคาร พื้นที่อาคาร ระบบประกอบอาคาร พื้นที่และบริเวณโดยรอบ ภูมิทัศน์และสวน ส่วนแบ่งและตกแต่งภายในพื้นที่ รวมถึงเฟอร์นิเจอร์และอุปกรณ์ภายในอาคาร (เสรีชัย โชติพานิช, 2553) ช่วงดำเนินการของงานบริหารทรัพยากรกายภาพมีขอบเขตช่วงเวลาที่ชัดเจน คือ เริ่มตั้งแต่การเข้าใช้อาคาร แนวคิดพื้นฐาน คือการบริหารจัดการให้ทรัพยากรกายภาพ (Place) ทำหน้าที่สนองตอบและสนับสนุนกิจกรรมองค์กร (Process) และผู้ปฏิบัติงานขององค์กร (People) หลักการสำคัญ คือการกำกับให้ทรัพยากรกายภาพทำงานสอดคล้องและสมดุลตาม พันธกิจขององค์กรนั้นให้มีค่าใช้จ่ายที่เหมาะสม และได้ประสิทธิภาพตามที่ต้องการทั้งในระยะสั้นและในระยะยาว งานบริหารทรัพยากรกายภาพเป็นงานระดับบริหารจัดการที่มุ่งเน้นการทำหน้าที่ในการวางแผนและจัดการ (เสรีชัย โชติพานิช, 2553) ทั้งนี้ งานบริการอาคารเป็นบริการขั้นพื้นฐาน

ที่อาคารจัดดำเนินการเพื่อให้ผู้ใช้บริการได้รับความสะดวก และปลอดภัยประเภทของงานบริการอาคารระดับพื้นฐานที่พบได้ทุกอาคาร ได้แก่ การรักษาความสะอาด การรักษาความปลอดภัย การกำจัดแมลงและสัตว์รบกวน การกำจัดขยะ การหมุนเวียนสิ่งของเหลือใช้ การดูแลรักษาสวนและพื้นที่โดยรอบ (ศิริขวัญ แวนนิลาพันธ์, 2556) การจัดการสินทรัพย์ทางกายภาพอย่างมีประสิทธิภาพต้องมีการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทัศน์จากการบำรุงรักษาแบบดั้งเดิมไปสู่มุมมองแบบองค์รวมที่ช่วยเพิ่มมูลค่าอย่างยั่งยืนในทุกช่วงวงจรชีวิต (Amadi-Echendu, 2004)

รูปแบบการจัดการทรัพยากรทางกายภาพอย่างยั่งยืน มีนักวิชาการได้เสนอว่าด้วยองค์ประกอบพื้นฐาน 3 ด้านจากแนวคิดความยั่งยืน ได้แก่ 1) ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม (Environment Sustainable) 2) ความยั่งยืนด้านสังคม (Social Sustainable) และ 3) ความยั่งยืนด้านเศรษฐกิจ (Economic Sustainable) (Hansmann et al., 2012) ผนวกรวมกับรูปแบบกลยุทธ์ด้านการจัดการทรัพยากรทางกายภาพขององค์การ ดังการนำเสนอของ Junghans (2011) ได้อธิบายว่า รูปแบบการจัดการทรัพยากรทางกายภาพอย่างยั่งยืน ประกอบด้วย 3 ด้าน ได้แก่ 1) การจัดการด้านกระบวนการทำงาน (Primary Processes) ประกอบด้วย ขนาดขององค์การจุดมุ่งหมายของการดำเนินธุรกิจ และหมวดของธุรกิจที่องค์การทำ 2) ด้านการจัดการมนุษย์และองค์การ (Organization & People) ซึ่งเป็นตัวช่วยในการสนับสนุนการทำงานหลัก ขององค์การประกอบด้วย ความปลอดภัยในการทำงาน สุขภาพของพนักงาน การให้บริการทั้งสองของลูกค้าและพนักงาน 3) ด้านการจัดการพื้นที่และโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure & Space) เป็นส่วนช่วยสนับสนุนการทำงานของสถานที่ในการอำนวยความสะดวก ได้แก่ ความสะดวกของผู้ที่มาติดต่อสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน การรองรับทางเทคนิคของแต่ละสถานที่ ความสะอาด ของสถานที่ (Collins & Junghans, 2015)

การบริหารจัดการวัดและศาสนสถาน การบริหารจัดการทรัพย์สินตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 มาตรา 33 ได้จัดหมวดหมู่ทรัพย์สินของวัด โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นอสังหาริมทรัพย์ ประเภทที่ดินโดยบัญญัติถึงที่ดินวัด และที่ซึ่งขึ้นต่อวัด ดังนี้ 1) ที่วัด คือ ที่ซึ่งตั้งวัดตลอดจนเขตของวัดนั้น 2) พื้นที่ดินธรณีสงฆ์ คือ ที่ซึ่งเป็นสมบัติของวัด 3) ที่กัลปนา คือ ที่ซึ่งมีผู้อุทิศแต่ยกผลประโยชน์ให้วัดหรือให้ศาสนา ทั้งนี้ศาสนสมบัติ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้ คือ 1) ศาสนสมบัติกลาง ได้แก่ ทรัพย์สินของกรมศาสนาซึ่งมีใช้ของวัดใดวัดหนึ่ง 2) ศาสนสมบัติของวัด ได้แก่ ทรัพย์สินของวัดใดวัดหนึ่ง โดยการดูแลและจัดการศาสนสมบัติกลางให้เป็นอำนาจหน้าที่ของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ส่วนการดูแลรักษาจัดการศาสนสมบัติของวัดให้วัดเป็นผู้จัดการตามกฎหมายกำหนดไว้ ประกอบด้วย การดูแลจัดการและจัดหาประโยชน์ในวัด ที่พื้นที่ใช้ประโยชน์และศาสนสมบัติอื่น ๆ ของวัด (สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, 2559)

3.3 ความหมายที่เกี่ยวข้องกับศาสนสถาน

ศาสนสถาน ความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2554 ระบุไว้ว่า “น.สถานที่ประกอบพิธีทางศาสนา เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ เป็นศาสนสถาน ทางพระพุทธศาสนา มัสยิด เป็นศาสนสถานทางศาสนาอิสลาม” ดังนั้น ศาสนสถานจึงเป็นสถานที่เฉพาะที่มีไว้เพื่อประกอบกิจกรรมทางศาสนา ซึ่งการใช้งานภายในพื้นที่ดังกล่าวจะเปลี่ยนไปตามความเชื่อและบทบาทบุญดีของศาสนานั้น ๆ (สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, 2559) การอนุรักษ์วัดและศาสนสถาน หมายถึง การรักษาอาคารและสิ่งปลูกสร้างศาสนวัตถุและศิลปวัตถุที่มีคุณค่าของวัดและศาสนสถานโดยยึดหลักความมั่นคงถาวร สามารถปรับเปลี่ยนการใช้สอยเพื่อประโยชน์ทางศาสนาและสังคมได้ แต่ต้องไม่เปลี่ยนแปลงผังบริเวณหรือการตกแต่งอาคารนอกจากนั้นยังหมายรวมถึงการรักษาสภาพโดยรวมอีกด้วย ดังนั้น การอนุรักษ์และการพัฒนาวัดและศาสนสถานมีความสำคัญและมีความจำเป็นในการที่สามารถรักษาสภาพทางกายภาพให้คงอยู่อย่างมีคุณค่า และใช้ประโยชน์ได้จริงส่งผลให้วัดและศาสนสถานยังคงสถานะเป็นศูนย์กลางของสังคม รวมทั้งรักษาความสำคัญและบทบาทหน้าที่ในฐานะตัวแทนความมั่นคงของแผ่นดิน สถาบันที่สืบทอดศาสนาให้ยั่งยืน สถานที่ให้การศึกษา ที่พึ่งทางกายและใจของสังคม และศูนย์รวมของสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม โดยแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาวัดและศาสนสถานประกอบด้วยขั้นตอนการดำเนินงาน 4 ขั้นตอน (สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, 2559) ดังนี้ 1) การระบุคุณค่าความสำคัญ 2) การดำรงรักษาคุณค่าความสำคัญ 3) ด้านองค์กรและกฎหมายข้อบังคับ 4) การจัดทำแผนบูรณาการ

การแบ่งพื้นที่ในวัดวัดพุทธนิกายเถรวาทแบ่งพื้นที่ใช้สอยออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ ๆ คือ เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส และเขตพื้นที่ใช้ประโยชน์ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบและความชัดเจนในการใช้พื้นที่ของพระสงฆ์ โดยตั้งอยู่บนกรอบพื้นฐานหลักของวิถีแห่งสมณะอันมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ การทำสังฆกรรมที่ต้องการทำร่วมกับพระภิกษุสงฆ์รูปอื่น และการอยู่อาศัยใช้เป็นที่ปลีกตัวไปอาศัยจำวัดพักผ่อนเฉพาะรูป โดยการใช้สอยอาคารและสิ่งปลูกสร้างในพื้นที่ใช้สอยทั้งหมด 3 เขต ดังนี้ (สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, 2559)

แนวทางการจัดทำแผนอนุรักษ์และพัฒนาวัดและศาสนสถาน การจัดทำแผนงานอนุรักษ์และพัฒนาวัดและศาสนสถานนั้นควรเป็นแบบมีส่วนร่วม ของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกภาคส่วนเพื่อให้แผนงานที่สามารถปฏิบัติได้จริงสำหรับแผนอนุรักษ์และพัฒนาประกอบด้วยแผนงานระยะสั้นแผนงานระยะกลางและแผนงานระยะยาว ดังนี้ 1) แผนงานระยะสั้น 2) แผนงานระยะกลาง 3) แผนงานระยะยาว (สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, 2559)

การบริหารวัดและสถานที่สักการะเป็นปฏิสัมพันธ์ที่ซับซ้อนของการปกครอง การมีส่วนร่วมของชุมชน และการควบคุมของรัฐ โดยมีผลกระทบต่อวัฒนธรรมและศาสนาการศึกษาต่าง ๆ เน้นถึงความท้าทายและกรอบการบริหารวัดโดยเฉพาะอย่างยิ่งในอินเดียและอินโดนีเซีย การควบคุมและการกำกับดูแลของรัฐ วัด Guruvayur ในรัฐเกรลาเป็นตัวอย่งความสัมพันธ์ที่ถกเถียงกันระหว่างการควบคุมของรัฐและความเป็นอิสระทางศาสนาซึ่งการแทรกแซงของรัฐบาลได้นำไปสู่การอภิปรายเกี่ยวกับการเมืองและความไร้ประสิทธิภาพในการจัดการวัด (Rajagopal, 2024) กรอบการทำงานสำหรับการจัดการกรอบการกำกับดูแลที่เสนอแนะว่าในขณะที่รัฐควรทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลทรัพย์สินของวัด แต่การจัดการกิจกรรมทางจิตวิญญาณควรอยู่ในคณะกรรมการวัด ส่งเสริมรูปแบบการเป็นหุ้นส่วนสาธารณะและสาธารณะ (Ramesh, 2020)

3.4 การดูแลอาคารและระบบอาคาร

สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช 2559 คู่มือการดูแลศาสนสถาน “ความพร้อมด้านกายภาพ” เป็นการปรับปรุงภูมิทัศน์ภายในวัดให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงาม อาคารและสิ่งปลูกสร้างได้รับการดูแลรักษา สามารถรักษาความเก่าแก่ และคุณค่าทางสถาปัตยกรรมเอาไว้ได้ รวมทั้งโบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่มีการจัดการอย่างเป็นระบบ เป็นหมวดหมู่ และมีคำอธิบายประวัติความเป็นมาที่ชัดเจน เพื่อให้คนพิการและคนทุพพลภาพเข้ามาทำกิจกรรมในพื้นที่ได้อย่างสะดวกและปลอดภัย

การบำรุงรักษาอาคารและการจัดการระบบเป็นสิ่งสำคัญในการรับประกันอายุการใช้งานและประสิทธิภาพของสิ่งอำนวยความสะดวกกลยุทธ์ที่มีประสิทธิภาพครอบคลุมการจัดการพลังงาน การวางแผนการบำรุงรักษา และการรวมเทคโนโลยีขั้นสูง การดูแลรักษาระบบไฟฟ้า วัดและศาสนสถาน ควรดูแลระบบไฟฟ้า สายไฟ อุปกรณ์ หลอดไฟ และเครื่องใช้ไฟฟ้าต่าง ๆ ให้อยู่ในสภาพพร้อมใช้งานอยู่เสมอ เพราะระบบไฟฟ้า และอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ชำรุดอาจเป็นสาเหตุให้เกิดไฟไหม้และสามารถสร้างความเสียหายต่อชีวิตและทรัพย์สินได้ นอกจากนี้ยังเป็นการช่วยประหยัดค่าไฟได้อีกทางหนึ่งด้วย การดูแลรักษาระบบสุขาภิบาล วัดและศาสนสถานควรจัดให้มีระบบสุขาภิบาล ที่มีมาตรฐานและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมโดยมีการติดตั้งระบบบำบัดน้ำเสียจากห้องน้ำ และดูแลรักษาให้อยู่ในสภาพดีอยู่เสมอ สำหรับห้องน้ำควรถูกสุขลักษณะ มีความเหมาะสมกับการใช้งานของคนทุกกลุ่ม รวมทั้งคนพิการด้วยโดยห้องน้ำที่มีมาตรฐานควรประกอบด้วย ที่อาบน้ำ ห้องส้วม และอ่างล้างมือ การดูแลระบบปรับอากาศ การเลือกเครื่องปรับอากาศที่เหมาะสมกับอาคารและ สิ่งปลูกสร้างภายในวัดและศาสนสถานเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ เนื่องจากเครื่องปรับอากาศ ที่มีประสิทธิภาพต่ำหรือปล่อยให้ความร้อนเกิดขึ้นภายในห้อง

โดยไม่จำเป็น และต้องเสียค่าไฟฟ้ามากขึ้น การดูแลรักษาระบบระบายน้ำ วัดและศาสนสถานควรมีการออกแบบระบบ ระบายน้ำรอบ ๆ อาคารและสิ่งปลูกสร้างที่มีคุณค่าโดยเฉพาะอาคารเครื่องก่อ เพราะน้ำและความชื้นสามารถซึมผ่านผนังก่อทำให้เกิดความเสียหายได้ การป้องกันฟ้าผ่าการป้องกันฟ้าผ่าอาคารและสิ่งปลูกสร้างภายในวัด และศาสนสถานมีความจำเป็นเพราะอาจทำให้เกิดเพลิงไหม้อาคารทั้งหลังได้โดยควรติดตั้งสายล่อฟ้าให้กับอาคารและสิ่งปลูกสร้างที่มีคุณค่าและมีความสำคัญทุกหลัง การติดตั้งกล่องวงจรปิด วัดและศาสนสถานเป็นที่รวบรวมมรดกทางประวัติศาสตร์ และสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่ามากมายการติดตั้งกล่องวงจรปิดจะช่วยลดความเสี่ยงของการโจรกรรมศาสนวัตถุและศิลปวัตถุ อาชญากรรมหรืออัคคีภัยลงได้ การป้องกันอัคคีภัย อาคารและสิ่งปลูกสร้างภายในวัดและศาสนสถาน โดยเฉพาะอาคารที่สร้างด้วยไม้และสร้างมานานมีความเสี่ยงที่จะเกิดอัคคีภัยได้ง่ายถ้าไม่ได้รับการดูแลรักษาอย่างสม่ำเสมอ ดังนั้นการป้องกันอัคคีภัยจึงเป็นเรื่องจำเป็นโดยสามารถใช้อุปกรณ์เพลิงหรือติดตั้งหัวกระจายน้ำดับเพลิงอัตโนมัติภายในอาคารสำหรับดับเพลิงที่ควรเลือกใช้คือถังดับเพลิง ชนิดผงเคมีแห้งบรรจุถังสีแดงภายในบรรจุผงเคมีแห้งและแก๊สไนโตรเจน ลักษณะนี้ยาที่ฉีดออกมาเป็นฝุ่นละอองสามารถดับเพลิงไหม้ทุกชนิดได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพสูง (สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, 2559)

การจัดการภูมิทัศน์ภายในพื้นที่วัดและศาสนสถาน นอกจากการดูแลรักษาอาคารและสิ่งปลูกสร้างที่มีคุณค่าภายในพื้นที่วัดและศาสนสถานแล้วพื้นที่โดยรอบอาคารและสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ก็ควรได้รับการออกแบบและจัดการด้วยวิธีการที่เหมาะสมเพื่อที่จะสามารถรักษาบริบทของสภาพแวดล้อม โดยทั่วไปและรองรับการใช้งานได้อย่างต่อเนื่อง การจัดสิ่งอำนวยความสะดวกที่เหมาะสม วัดและศาสนสถานควรคำนึงถึงการออกแบบเพื่อทุกคน (Universal Design) ซึ่งเป็นการออกแบบที่คำนึงถึงการใช้อย่างคุ้มค่าคุ้มประโยชน์ครอบคลุมสำหรับทุกคนและเป็นไปอย่างเท่าเทียมกัน ไม่ว่าจะเป็นผู้สูงอายุคนป่วยสตรีตั้งครรภ์ คนแคระ เด็กเล็กที่มากับรถเข็นเด็ก คนพิการหรือบุคคลทุพพลภาพ (สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, 2559)

3.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ศิริขวัญ แวนนิลานนท์ (2556) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การจัดการด้านกายภาพวัด: กรณีศึกษา วัดพระธรรมกาย” กล่าวว่าการกำหนดภาระงานมีการกำหนดโดยอาศัยหลายองค์ประกอบในการพิจารณาอันประกอบไปด้วยลักษณะกายภาพของอาคาร ผู้ใช้อาคาร การแบ่งพื้นที่การใช้งาน จากปัจจัยดังกล่าวส่งผลให้มีงานเฉพาะในแต่ละพื้นที่ที่ต่างกันคือ เขตพุทธาวาสมีงานรักษาความสะอาดอาคาร เขตสังฆาวาสมีงานกำจัดขยะ งานดูแลสวนและภูมิทัศน์ และงานระบบประปาและสุขาภิบาล เขตธรณีสงฆ์มี งานรักษาความสะอาด งานกำจัดขยะ งานดูแลสวนและภูมิทัศน์ งานระบบโทรศัพท์ งานระบบปรับอากาศ และงาน

ระบบประปาและสุขาภิบาล โดยทุกพื้นที่มีงานพื้นฐานที่เหมือนกันคือ งานครุภัณฑ์ งานโครงสร้างและสถาปัตยกรรม และงานระบบไฟฟ้า

เดชชาติ นิลวิเศษ (2557) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ทรัพยากรวัฒนธรรมใน วัดบวรนิเวศวิหาร” กล่าวว่า การดูแล อนุรักษ์ บูรณปฏิสังขรณ์ ทรัพยากรวัฒนธรรมต่าง ๆ ภายในวัด ให้มีสภาพสมบูรณ์ สวยงาม มั่นคงแข็งแรง ถูกต้องตามหลักวิชาการโดยความร่วมมือของกรมศิลปากร รวมทั้งมีการปรับสภาพแวดล้อม และภูมิทัศน์ภายในวัด ให้สวยงามร่มรื่นเป็นสัดส่วนสะอาด มีสาธารณูปโภครองรับอย่างเพียงพอ และถูกสุขลักษณะ เพื่อให้เกิดความสะอาดสบาย ร่าเริงและน่าเรียนรู้

บัณฑิต จุลาสัย และ เสริชย์ โชติพานิช (2547) “การบริหารทรัพยากรกายภาพ (Facility Management)” คือกระบวนการทำงานบริหารจัดการกำกับการใช้ และดูแลซ่อมบำรุงอาคาร ซึ่งได้แก่ สิ่งปลูกสร้าง อุปกรณ์อาคาร อุปกรณ์สำนักงาน สถานที่และสภาพแวดล้อม ให้มีความพร้อมตอบสนองการใช้งาน เพื่อให้ เกิดประโยชน์สูงสุดต่อผู้ใช้อาคารและเจ้าของอาคารโดยกำหนดให้กิจกรรมและเป้าหมายขององค์การเป็น ศูนย์กลางและอาคารเป็นเครื่องมือสนับสนุนองค์การในการเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลให้คงอยู่ในสภาพที่ดี อย่างต่อเนื่องและยาวนาน บรรลุตามความต้องการทางธุรกิจ มีความสัมพันธ์ผลในด้านการบริหารงานขององค์การและตอบสนองต่อความต้องการของผู้ใช้อาคาร ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากการทบทวนวรรณกรรมสรุปได้ว่า หลักการสำคัญที่นำมาประยุกต์ใช้ในการวิจัยเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรกายภาพของศาสนสถาน โดยเฉพาะวัดบวรนิเวศวิหาร ได้ดังนี้

1. องค์ประกอบทางกายภาพของอาคารและศาสนสถาน ได้แก่ 1.1 ความหลากหลายขององค์ประกอบ อาคารและศาสนสถานประกอบด้วยองค์ประกอบที่หลากหลาย ตั้งแต่โครงสร้างหลักไปจนถึงส่วนประกอบภายในและระบบสาธารณูปโภค ซึ่งแต่ละส่วนมีอายุการใช้งานและความสำคัญแตกต่างกัน 1.2 ความสำคัญของการดูแลรักษา การดูแลรักษาองค์ประกอบต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อยืดอายุการใช้งานและรักษาค่าของอาคาร 1.3 ผลกระทบต่อผู้ใช้งาน สภาพแวดล้อมทางกายภาพของอาคารส่งผลต่อพฤติกรรมและประสิทธิภาพของผู้ใช้งาน ดังนั้นการออกแบบและจัดการจึงต้องคำนึงถึงความเหมาะสมและความสะอาดสบาย

2. แนวคิดการบริหารทรัพยากรกายภาพ ได้แก่ 2.1 Facility Management (FM) เป็นแนวคิดที่มุ่งเน้นการบริหารจัดการทรัพยากรกายภาพให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่องค์กร โดยคำนึงถึงทั้งประสิทธิภาพและความคุ้มค่า 2.2 ความสำคัญของการวางแผน การวางแผนการบริหารจัดการทรัพยากรกายภาพเป็นขั้นตอนแรกที่สำคัญ ช่วยให้อาคารสามารถกำหนดเป้าหมายและแนวทางการดำเนินงานได้อย่างชัดเจน

2.3 การเชื่อมโยงกับกิจกรรมขององค์กร การบริหารจัดการทรัพยากรกายภาพต้องสอดคล้องกับกิจกรรมและเป้าหมายขององค์กร เพื่อให้ทรัพยากรกายภาพสนับสนุนการดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. การจัดการทรัพยากรกายภาพของศาสนสถาน ได้แก่ 3.1 ความเฉพาะเจาะจงของศาสนสถาน ศาสนสถานมีความแตกต่างจากอาคารทั่วไป เนื่องจากมีคุณค่าทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ การจัดการจึงต้องคำนึงถึงการอนุรักษ์และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม 3.2 การมีส่วนร่วมของชุมชน การจัดการศาสนสถานควรมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามความต้องการและความเหมาะสมของชุมชน 3.3 กฎหมายและระเบียบ การจัดการศาสนสถานต้องเป็นไปตามกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้อง เช่น พระราชบัญญัติคณะสงฆ์

4. แนวทางการจัดการทรัพยากรกายภาพอย่างยั่งยืน ได้แก่ 4.1 การจัดการทรัพยากรกายภาพอย่างยั่งยืนต้องคำนึงถึงความยั่งยืนทั้งด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจ 4.2 การจัดการกระบวนการจัดการกระบวนการทำงานภายในองค์กรให้มีประสิทธิภาพเป็นสิ่งสำคัญ 4.3 การจัดการบุคลากร การพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการทรัพยากรกายภาพ 4.4 การจัดการพื้นที่และโครงสร้างพื้นฐาน การดูแลรักษาและพัฒนาพื้นที่และโครงสร้างพื้นฐานให้มีความเหมาะสมกับการใช้งาน

สรุปได้ว่า จากการทบทวนวรรณกรรมนี้แสดงให้เห็นว่าการจัดการทรัพยากรกายภาพของศาสนสถานเป็นเรื่องที่ซับซ้อนและมีความสำคัญอย่างยิ่ง การนำหลักการและแนวคิดที่ได้จากการศึกษาค้นคว้ามาประยุกต์ใช้ จะช่วยให้การจัดการทรัพยากรกายภาพของวัดบวรนิเวศวิหารเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน การประยุกต์ใช้ในการวิจัย หลักการเหล่านี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการวิจัยเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรกายภาพของวัดบวรนิเวศวิหารได้ดังนี้ 1) การวิเคราะห์องค์ประกอบทางกายภาพ ศึกษาองค์ประกอบทางกายภาพของวัดอย่างละเอียด เพื่อประเมินสภาพและความต้องการในการบำรุงรักษา 2) การวิเคราะห์ระบบการจัดการ ศึกษากระบวนการจัดการทรัพยากรกายภาพที่มีอยู่เพื่อระบุจุดแข็งจุดอ่อนและหาแนวทางปรับปรุง 3) การกำหนดเป้าหมาย กำหนดเป้าหมายการจัดการทรัพยากรกายภาพที่ชัดเจน เช่น การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม การเพิ่มประสิทธิภาพการใช้พลังงาน และการปรับปรุงสภาพแวดล้อม 4) การวางแผนการดำเนินงาน วางแผนการดำเนินงานเพื่อบรรลุเป้าหมายที่กำหนด โดยคำนึงถึงงบประมาณและทรัพยากรที่มีอยู่ 5) การประเมินผล ประเมินผลการดำเนินงานอย่างสม่ำเสมอ เพื่อปรับปรุงการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

4. วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่อง การจัดการด้านทรัพยากรกายภาพศาสนสถาน กรณีศึกษาวัดบวรนิเวศวิหาร เป็นการศึกษาโดยใช้การศึกษาแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการเก็บข้อมูลจาก

การสำรวจ สังเกต เอกสาร และการสัมภาษณ์การจัดการทรัพยากรกายภาพ วัดบวรนิเวศวิหาร ได้แก่ ข้อมูลทั่วไปของวัดบวรนิเวศ ข้อมูลด้านการบริหาร ข้อมูลลักษณะ ทางกายภาพของวัดบวรนิเวศวิหาร การดำเนินงานด้านการจัดการทรัพยากรกายภาพ การจัดการงานบริการอาคาร งานบำรุงรักษาระบบและ ซ่อมแซมระบบประกอบอาคาร ในวัดบวรนิเวศวิหารเพื่อเป็นข้อมูลการดำเนินงานวิจัย การจัดการ ด้านทรัพยากรกายภาพและเป็นต้นแบบการจัดการด้านกายภาพของอาคารประเภทศาสนสถาน โดยมีวิธีการดำเนินการดังต่อไปนี้

4.1 ขั้นตอนการดำเนินงาน

ขั้นตอนที่ 1 การจัดเตรียมโครงการวิจัย และศึกษาเอกสารข้อมูล โดยกำหนดกรอบความคิด เพื่อวางระบบการดำเนินการวิจัย ทำการทบทวนวรรณกรรม ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สร้างแบบสัมภาษณ์ ซึ่งใช้เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ขั้นตอนที่ 2 การดำเนินการตามโครงการวิจัย เก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง ทำการวิเคราะห์ โดยผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์เชิงลึก รวมทั้งสัมภาษณ์ เพื่อเก็บข้อมูลจากทางวัดบวรนิเวศวิหาร และเก็บ ข้อมูลโดยใช้แบบสังเกตการณ์ในการสำรวจลักษณะการจัดการกายภาพวัด และสังเกตรูปแบบการจัดการ ทรัพยากรกายภาพ

ขั้นตอนที่ 3 สรุปผลการวิจัย โดยงานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการเก็บข้อมูล จากการสำรวจ สังเกต และแบบสัมภาษณ์ ข้อมูลตามเอกสารที่ได้ศึกษา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อทำเป็น ผลสรุปผลการวิจัย

4.2 กำหนดขอบเขตการวิจัย

4.2.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ ได้แก่ วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร บริเวณพื้นที่ เขตพุทธาวาส (ไม่รวมพื้นที่ 31 ไร่ 93 ตารางวา) ได้แก่ พระอุโบสถ พระเจดีย์ พระวิหารพระศาสดา หอระฆัง ปลับปลาเปลื้องเครื่อง ศาลาพระพุทธรูปจำลอง ศาลาพักคอย ห้องน้ำ พื้นที่แวดล้อม ได้แก่ สวนในเขตพุทธาวาส

4.2.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาสำรวจลักษณะทางกายภาพและการดำเนินงานด้านการจัดการทรัพยากรกายภาพภายในวัดบวรนิเวศวิหาร ได้แก่ 1) ลักษณะทางกายภาพ ได้แก่ แผนผังวัด ชื่ออาคารการใช้สอย รูปทรงอาคาร จำนวนชั้น วัสดุประกอบอาคาร ระบบประกอบอาคาร ผู้ใช้อาคาร 2) การดำเนินงานด้านการจัดการทรัพยากรกายภาพ ประกอบไปด้วย การบริหารจัดการ ได้แก่ นโยบาย เป้าหมาย โครงสร้างการบริหารงานทรัพยากรกายภาพ และการจัดการงานบริการอาคาร ได้แก่ งานดูแล รักษาความสะอาด งานรักษาความปลอดภัย งานดูแลสวนและภูมิทัศน์ งานกำจัดแมลงและสัตว์รบกวน

งานบริการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง และงานบำรุงรักษาระบบและซ่อมแซมระบบประกอบอาคาร เพื่อเป็นแนวทางการดำเนินงานด้านการจัดการทรัพยากรกายภาพและเป็นต้นแบบการจัดการด้านกายภาพของอาคารประเภทศาสนสถานต่อไป

4.3 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักที่ใช้ในการศึกษา

การกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักที่ใช้ในการศึกษาค้างนี้ ได้แก่ พระ และเจ้าหน้าที่ภายในวัดในการศึกษาค้างนี้ได้สัมภาษณ์พระภายในวัดบวรนิเวศวิหาร เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการด้านกายภาพศาสนสถาน กรณีศึกษาวัดบวรนิเวศวิหาร โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึกในการเก็บข้อมูล

4.4 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัยค้างนี้ คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกและแบบสัมภาษณ์ การจัดการด้านกายภาพในวัดบวรนิเวศวิหาร ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น และเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

4.4.1 แบบสัมภาษณ์เชิงลึก สำหรับพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้และมีหน้าที่รับผิดชอบภายในวัดบวรนิเวศวิหารในเขตพุทธาวาส เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อ 1 และ ข้อ 2 มีลักษณะเป็นคำถามปลายเปิด ประกอบด้วยแนวคำถามสำหรับพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่ มีประเด็นในการสัมภาษณ์ ดังนี้

4.4.1.1 ลักษณะทางกายภาพของวัดบวรนิเวศวิหาร ได้แก่ ชื่ออาคาร การใช้สอยจำนวนชั้น วัสดุประกอบอาคาร ระบบประกอบอาคาร ผู้ใช้อาคาร

4.4.1.2 การบริหารจัดการ ได้แก่ นโยบาย เป้าหมาย และโครงสร้างการบริหารงานทรัพยากรกายภาพวัดบวรนิเวศวิหารในการจัดการด้านกายภาพ

4.4.1.3 การจัดการงานบริการอาคาร ได้แก่ งานดูแลรักษาความสะอาด งานรักษาความปลอดภัย งานดูแลสวนและภูมิทัศน์ งานกำจัดแมลงและสัตว์รบกวน งานบริการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

4.4.1.4 งานบำรุงรักษาระบบและซ่อมแซมระบบประกอบอาคาร

4.4.2 เครื่องมือในการเก็บข้อมูล ได้แก่ กล้องถ่ายภาพ เครื่องบันทึกเสียง สมุดบันทึก

5. วิธีการศึกษา

การจัดการด้านกายภาพศาสนสถาน กรณีศึกษาวัดบวรนิเวศวิหารนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยมุ่งเน้นการสำรวจทรัพยากรกายภาพภายในวัดบวรนิเวศวิหารโดยเฉพาะลักษณะทางกายภาพศึกษารูปแบบการดำเนินงานด้านการจัดการทรัพยากรกายภาพภายใน วัดบวรนิเวศวิหารในเขตพุทธาวาส โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

5.1 การเก็บข้อมูลและศึกษาเก็บข้อมูลจากแหล่งข้อมูล ที่ใช้ประกอบในการศึกษาค้างนี้ จำแนกออกเป็น 2 ประเภทคือ 1) ข้อมูลปฐมภูมิ ข้อมูลที่ได้มาจากการสำรวจ การสังเกต การสัมภาษณ์

มีวิธีการเก็บข้อมูลดังนี้ การศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก ในการเก็บข้อมูลด้านการบริหาร การจัดการทรัพยากรกายภาพ วัดบวรนิเวศวิหารในเขตพุทธาวาส ซึ่งการเก็บข้อมูลโดยใช้วิธีพูดคุยสอบถามจากผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ พระสงฆ์และเจ้าหน้าที่ ที่มีความรู้ มีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดการด้านกายภาพภายในวัดบวรนิเวศวิหารในเขตพุทธาวาส เพื่อให้ได้ข้อมูลในการจัดการด้านกายภาพ กรณีศึกษาวัดบวรนิเวศวิหาร โดยใช้วิธีการบันทึกเสียงและจดบันทึกข้อมูล การสำรวจสภาพทั่วไป ศึกษาข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับทรัพยากรกายภาพประกอบการสังเกตการณ์ การสำรวจพื้นที่และทรัพยากรกายภาพที่มีอยู่ปัจจุบันภายในวัดบวรนิเวศวิหาร สังเกตรูปแบบการจัดการด้านกายภาพ การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม เช่น การเข้าเยี่ยมชม การลงพื้นที่ และเข้าร่วมกิจกรรม ในฐานะนักท่องเที่ยว เช่น การเข้าร่วมงานวันมาฆบูชา 2) ข้อมูลทุติยภูมิ เป็นการศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่ได้จากการค้นคว้าเป็นข้อมูล ที่ได้มาจากบุคคล ห้องสมุด หรือหน่วยงานอื่นที่เก็บรวบรวมไว้แล้ว เช่น ตำรา รายงานการวิจัย เอกสารสิ่งพิมพ์ เว็บไซต์ รวมทั้งข้อมูลเกี่ยวข้องทั้งในและนอกพื้นที่หรือเกี่ยวข้องกับการจัดการด้านกายภาพ เป็นต้น

5.2 การวิเคราะห์ข้อมูล เมื่อได้ข้อมูลจากการเก็บข้อมูล โดยการสำรวจ สังเกตการณ์ การสัมภาษณ์แล้ว ผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาประมวลผล และจัดทำ รวมทั้งสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ในประเด็นต่าง ๆ และจัดทำเป็นผลการศึกษา

5.3 ใช้การตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) เพื่อหาความน่าเชื่อถือ (Credibility) เมื่อได้ข้อมูลแล้ว จึงตรวจสอบข้อมูลแบบ Triangulation เรียกว่า การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า หรือที่ Denzin (1978) เป็นการใช้กระบวนการวิธีที่หลากหลาย (The Multiple-Method Approach) ในการตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูลประกอบด้วย การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) การตรวจสอบสามเส้าด้านทฤษฎี (Theory Triangulation) และการตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation)

5.4 ขั้นตอนวิธีการออกแบบและวิเคราะห์พื้นที่ ศักยภาพและการจัดทำภาพอนาคต ผู้วิจัยได้ 1) กำหนดพื้นที่ที่ต้องการศึกษาให้ชัดเจน กำหนดขอบเขตของการศึกษา เช่น ด้านกายภาพ 2) รวบรวมข้อมูลปัจจุบัน ข้อมูลทางกายภาพ เช่น แผนที่ รูปถ่าย ข้อมูลอนาคต 3) วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา การสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อทำความเข้าใจความคิดเห็นและความต้องการของคนที่เกี่ยวข้อง 4) ระบุศักยภาพของพื้นที่ ศึกษาศักยภาพทางกายภาพ 5) จัดทำภาพอนาคตสร้างภาพอนาคตที่เป็นไปได้หลายสถานการณ์ ประเมินผลกระทบของแต่ละสถานการณ์ เลือกภาพอนาคตที่เหมาะสมที่สุด

6. ผลการวิจัย

การจัดการทรัพยากรกายภาพศาสนสถาน กรณีศึกษา วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้ทำการเก็บข้อมูลตามวัตถุประสงค์การศึกษาเพื่อศึกษาการจัดการด้านทรัพยากรกายภาพของวัดบวรนิเวศ ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้อย่างประกอบด้วย

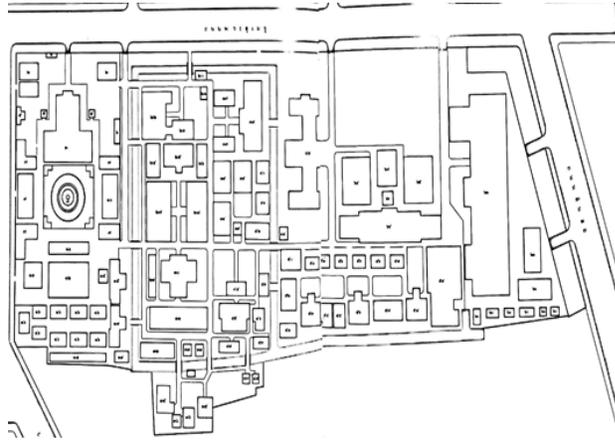
6.1 ข้อมูลทางกายภาพของวัดบวรนิเวศวิหาร

6.2 หน้าที่และความรับผิดชอบงานด้านกายภาพของวัดบวรนิเวศวิหาร

6.1.1 ข้อมูลทางกายภาพของวัดบวรนิเวศวิหาร

6.1.1.1 ข้อมูลที่ตั้งวัดบวรนิเวศวิหาร

ที่ตั้งวัด 248 ถนนพระสุเมรุ แขวงบวรนิเวศ เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200 จำนวนพื้นที่ 31 ไร่ 93 ตารางวา จำนวนพระปัจจุบัน 133 รูป จำนวนอาคาร 69 หลัง คือ 1) ปลับปลา เปลื้องเครื่อง 2) ศาลาแดง 3) พระอุโบสถ 4) ปรารงค์พระพุทธรูป 5) ศาลาพระพุทธรูปบาทศิลา 6) ตึกวรพต 7) ศาลาฤๅษี 8) พระเจดีย์ 9) ศาลาการเปรียญ 10) หอไตรปิฎก 11) วิหารแก่ง 12) วิหารพระศาสดา 13) โพนธมระ 14) หอระฆัง 15) ศาลาวิชฌญาณ 16) หมู่กุฎิคณะกุฎิ 17) กุฎิละออ 18) กัปปิยกุฎิ 19) กุฎิหอแดง 20) กุฎิหอแดง 21) ศาลาจาน 22) ปลับปลาสมเด็จพระศรีสุริเยนทร์ ฯ 23) ตำหนักเพชร 24) ตำหนักจันทร์ 25) ตำหนักซ้าย 26) ตำหนักเดิม 27) พระปั้นหย่า 28) หอสหจร 29) ตำหนักทรงพรต 30) ศาลารับเสด็จ 31) ตำหนักล่าง 32) คณะสูง 33) กุฎิรามเดชะ 34) กุฎิบุณยะรัตเวช 35) ตึกล่อ 36) กุฎิ 37) หมู่กุฎิคณะแดงบวร 38) ตึก ภ.ป.ร พิพิธภัณฑวัด 39) หมู่กุฎิขาบเขียวบวร 40) ตึกอุทิศนพวงศ์ 41) ตึกอาภาพร 42) ตึกแหล่กรรมสิทธิ์ปราโมช 43) ตึกอันเส็งทวิวงศ์ 44) ตึกพัศตรพิมลวรรณ 45) ตำหนักบรรจบ เบญมา 46) ตึกหอเขียว 47) หมู่กุฎิคณะบรรจบ 48) ตึกมนุษยนาควิทยาทาน 49) ถังน้ำหอนาฬิกา 50) ตึกเหมไกรฤกษ์ 51) ตึกปาไลต 52) ตึกคอยท่าปราโมทย์ 53) หมู่กุฎิคณะเหลืองรังสี 54) ตึกหลวงเจริญนิติศาสตร์ 55) ตึกคุณหญิงจืดสัตยานุรักษ์ 56) หมู่กุฎิคณะแดงรังสี 57) ตึกพระนิกรบตี 58) หมู่กุฎิเขียวรังสี 59) ตึก ส.ว.ธรรมนิเวศ 60) บ้านพักภารโรง 61) ตึกโรงเรียนวัดบวรนิเวศ 62) ตึกวิชฌญาณวงศ์โรงเรียนวัดบวรนิเวศ 63) โรงอาหาร 64) ตึกสภาการศึกษามหามกุฎราชวิทยาลัย 65) ตึกห้องสมุดสภาการศึกษามหามกุฎราชวิทยาลัย 66) พระเจดีย์ 67) คณะรังสี 68) วิหารคณะรังสี 69) พระอุโบสถคณะรังสี ดังรูปที่ 1

รูปที่ 1 แผนผังบริเวณวัดบวรนิเวศวิหาร

ที่มา: พุทธาวาส วัดบวรนิเวศวิหาร, 2546

พระอุโบสถ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน มีเสาร่วมในแผนผังอาคารเป็นลักษณะตรีมุข พาไลรอบ เสาพาไลมีลักษณะเป็นเสาสี่เหลี่ยมไม่มีบัวหัวเสา พื้นที่ภายในพระอุโบสถถูกแยกออกเป็น 3 ส่วน สามารถเดินเชื่อมถึงกันได้ มีมุขอาคารด้านหน้าเป็นพื้นที่ขนาดใหญ่ที่สุด ส่วนมุขข้างทิศตะวันออกและทิศตะวันตก เป็นพื้นที่ขนาดเล็กกว่าประดิษฐานพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร หลังคามีการยกคอสองรองรับหลังคาจั่วส่วนบน หน้าจั่วมีลักษณะก่ออิฐถือปูนแบบไม่มีไชราหน้าจั่ว ชุ่มประตู่และหน้าต่างเป็นงานปูนปั้นลงรักปิดทองประดับกระจกประดับลวดลายดอกไม้ใบไม้ที่เป็นลวดลายศิลปะจีนผสมตะวันตก คือลายดอกพุดตานและใบอะแคนดัส ลายเถาอรุณ ดังรูปที่ 2 และ 3

รูปที่ 2 พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหารด้านหน้า (ทิศเหนือ) และภายในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร

ที่มา : จากการเก็บข้อมูลของผู้วิจัย

รูปที่ 3 พระอุโบสถทิศตะวันตก ภายหน้าบันเป็นกระเบื้องเคลือบลายดอกพุดตาน ใบเทศ และตราพระบรมราชสัญลักษณ์มหามงกุฎที่กลางหน้าบัน
ที่มา: จากการเก็บข้อมูลของผู้วิจัย

ตารางที่ 1 แสดงลักษณะกายภาพพระอุโบสถ

ชื่ออาคาร	ลักษณะทางกายภาพ
พระอุโบสถ	<ol style="list-style-type: none"> 1. เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมผสมผสาน 3 รูปแบบ คือ มีสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมสมัยรัชกาลที่ 3 มีศิลปกรรมสกุลช่างวัง หน้าสมัย ต้นรัตนโกสินทร์ และการออกแบบโดยผสมผสานกันระหว่าง ศิลปกรรมไทยแนวใหม่ ผสมอิทธิพลตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 4 2. เป็นพระอุโบสถรูปแบบตรีมุข 3. หน้าบันประดับด้วยปูนปั้นลายดอกพุดตานใบเทศ ตรงกลางหน้าบันเป็นตราพระมหามงกุฎและพระขรรค์ประดิษฐานเหนือพานแว่นฟ้า 4. มีเสารับมุขพระอุโบสถ เป็นเสาเหลี่ยมหินอ่อนเซาะร่องตลอดแนวยาวของเสา ปลาย เสาประดับด้วย ใบคันทู และเสาด้านข้างพระอุโบสถเป็นเสาเหลี่ยมกลม หินอ่อนไม่มีลายที่ปลายเสา 5. ระบบประกอบอาคารที่พบ ระบบไฟฟ้าแสงสว่าง ระบบระบายอากาศ ระบบกล้อวงจรปิด

ที่มา: จากการเก็บข้อมูลของผู้วิจัย

พระเจดีย์ ตั้งอยู่ในตำแหน่งด้านหลังพระอุโบสถ พระเจดีย์เป็นเจดีย์ทรงกลมตั้งอยู่บนฐานทักษิณสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อน 2 ชั้น ฐานทักษิณชั้นล่าง กว้างและยาวประมาณ 30 เมตร ประดับตกแต่งฐานสิงห์ บริเวณมุมของฐานชั้นนี้ทั้ง 4 มุม สร้างเป็นทิมคดหลังคาเก๋งเงินมีแนวกำแพงเชื่อมต่อกันผนังด้านข้างตลอดถึงกันทั้ง 4 ด้าน ภายในทิม เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปแบบต่าง ๆ นอกจากนั้นบน

ลานประทักษิณชั้นนี้โดยรอบ ยังประดิษฐานเทวรูปขนาดใหญ่ 6 องค์ ได้แก่ พระพรหม พระวิสสุกรรม พระนารายณ์ พระคเณศ พระปัจเจกษะ และพระประคนธรรพ ฐานประทักษิณชั้นบนขนาดกว้างและยาวประมาณ 21 เมตรทำป็นฐานสิงห์เช่นเดียวกับชั้นล่างมีบันไดทางขึ้นสองด้าน คือ ทิศตะวันออก และทิศตะวันตก บันไดทางทิศตะวันออก ก่อซุ้ม ยอดปราสาท หรือมณฑปยอดปราสาท ตามรูปที่ 4

รูปที่ 4 พระเจดีย์วัดบวรนิเวศวิหาร และบันไดทางขึ้นด้านหน้าพระเจดีย์

ที่มา: จากการเก็บข้อมูลของผู้วิจัย

ตารางที่ 2 แสดงลักษณะทางกายภาพพระเจดีย์

ชื่ออาคาร	ลักษณะทางกายภาพ
พระเจดีย์	<ol style="list-style-type: none"> 1. เป็นเจดีย์กลมขนาดใหญ่ทรงระฆังคว่ำ มีฐานทักษิณสี่เหลี่ยม 2 ชั้น ท้องค์เจดีย์มีซุ้ม 4 ซุ้ม เป็นทางเข้าภายใน 1 ซุ้ม ที่ทักษิณชั้นบนมีซุ้มยอด ปราสาท 4 มุม 2. เป็นลักษณะเจดีย์ที่นิยมสร้างในสมัยรัชกาลที่ 4 อย่างทรงลังกา แตกต่างจากเจดีย์ที่นิยมสร้างในสมัยต้นรัตนโกสินทร์คือเป็นเจดีย์ลักษณะแบบฝักข้าวโพด ถือเป็นจุดเปลี่ยนของรูปแบบเจดีย์ในสมัยรัตนโกสินทร์ 3. ระบบประกอบอาคารที่พบ ระบบป้องกันฟ้าผ่า ระบบกล้องวงจรปิด ระบบไฟฟ้าแสงสว่าง

ที่มา: จากการเก็บข้อมูลของผู้วิจัย

พระวิหารพระศาสดา พระวิหารพระศาสดามีผังพื้นเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า วางตัวในแนวทิศตะวันออก - ตะวันตก มีฟาโลรอบ ไม่มีคันทวยและบัวหัวเสา โดยเป็นพระวิหารขนาดยาว 9 ช่วงเสา ภายในแบ่งเป็น 5 ห้อง โดยอาคารจะถูกแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วน โดยห้องด้านทิศตะวันออก 3 ห้อง ประดิษฐานพระศรีศาสดา และอีก 2 ห้อง ด้านทิศตะวันตก ประดิษฐานพระไสยา หลังคาเป็นแบบซ้อน 2 ชั้น แต่ละชั้นหลังคาซ้อนประกอบด้วย 2 ตับหลังคาหน้าบันอาคารเป็นแบบก่ออิฐถือปูนชนิดไม่มีไชราหน้าจั่ว โดยลายหน้าบันทำเป็นตราพระมหาพิชัยมงกุฎ ประดิษฐานเหนือพาน ประกอบด้วยฉัตร

7 ชั้นทั้ง 2 ข้าง ล้อมรอบด้วยลวดลายปูนปั้นดอกพุดตานพร้อมด้วยก้านและใบ กรอบประตู หน้าต่างและ ซุ้มประตู หน้าต่าง เป็นงานปูนปั้นลงรักปิดทองประดับกระจกประดับลวดลายดอกไม้และใบไม้ ที่เป็น ลวดลายศิลปะชั้นผสมกับลวดลายศิลปะตะวันตก แบบเดียวกับพระอุโบสถ โดยกลางซุ้มจะทำเป็นตรา พระมหามงกุฏและฉัตรประกอบอยู่ทั้ง 2 ข้างล้อมรอบด้วยลวดลายอย่างเทศ คือลายจีนผสมผสาน กับลวดลายอย่างตะวันตก ตามรูป 5

รูปที่ 5 พระวิหารพระศาสดาวัตบวรนิเวศวิหาร และ แฉกหน้าต่างด้านข้างพระวิหารพระศาสดา
ที่มา: จากการเก็บข้อมูลของผู้วิจัย

ตารางที่ 3 แสดงลักษณะทางกายภาพพระวิหารพระศาสดา

ชื่ออาคาร	ลักษณะทางกายภาพ
พระวิหาร พระศาสดา	<ol style="list-style-type: none"> 1. เป็นอาคารทรงเก๋งจีน ฐานเดียวกับวิหารเก๋ง มีระเบียงรอบพระวิหาร มีกำแพงระเบียงกันระหว่างแนวเสาราย เป็นเสาสี่เหลี่ยมปลายเสาเรียวเล็กน้อย 2. หลังคาซ้อนชั้น 2 ชั้น หน้าบันรยระกาไม่มีลายน ลวดลายหน้าบันเป็นปูนปั้นรูปดอกพุดตาน ตรงกลางเป็นรูปพระมหามงกุฏประดิษฐานบน พาน มีฉัตร 2 ข้าง ซึ่งเป็นพระบรมราชสัญลักษณ์ประจำรัชกาลที่ 4 หลังคามุงกระเบื้อง กาบกล้วย 3. ซุ้มประตูหน้าต่างด้านนอกเป็นลวดลายปูนปั้นรูปดอกพุดตานใบเทศปิดทอง ตรงกลางซุ้มด้านบนทำเป็นรูปพระมหามงกุฏมีฉัตรอยู่ 2 ข้าง เช่นเดียวกับ หน้าบัน 4. ระบบประกอบอาคารที่พบ ระบบกล้อวงจรปิด ระบบไฟฟ้าแสงสว่าง ระบบกล้อวงจรปิด

ที่มา: จากการเก็บข้อมูลของผู้วิจัย

หอรระฆัง ตั้งอยู่บริเวณด้านหน้าพระวิหารพระศาสดา ตามประวัติ สันนิษฐานว่า น่าจะมีมาแล้วตั้งแต่แรกเริ่มการสร้างวัดรูปทรงทางสถาปัตยกรรมหอรระฆัง เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนสูง 2 ชั้น ชั้นบนทำเป็นหอรระฆัง แผนผังของอาคารเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเป็นแบบ

ตะวันตกผสมจีน ฐานของอาคารเป็นฐานสี่เหลี่ยมเรียบเกลี้ยงไม่มีฐานบัว ประตูและหน้าต่างออกแบบเป็นวงโค้งแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก ส่วนหลังคาเป็นทรงกระโจมแบบจีนปนฝรั่งซึ่งรูปแบบทางสถาปัตยกรรมแบบนี้ เป็นรูปแบบที่พบแล้วตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามรูปที่ 6

รูปที่ 6 หอระฆังวัดบวรนิเวศวิหาร
ที่มา: จากการเก็บข้อมูลของผู้วิจัย

ตารางที่ 4 ลักษณะทางกายภาพหอระฆัง

ชื่ออาคาร	ลักษณะทางกายภาพ
หอระฆัง	<ol style="list-style-type: none"> 1. เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนสูง 2 ชั้น ชั้นบนทำเป็นหอระฆัง ผนังของอาคารเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส 2. มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเป็นแบบตะวันตกผสมจีน ฐานของอาคารเป็นฐานสี่เหลี่ยมเรียบเกลี้ยงไม่มีฐานบัว ประตูและหน้าต่างออกแบบเป็นวงโค้งแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก 3. หลังคาเป็นทรงกระโจมแบบจีนปนฝรั่ง กระเบื้องมุงหลังคาเป็นกระเบื้องกาบหลังคา ไม่มีเครื่องลำยอง โดยทำเป็นหลังคาทรงกรวยสี่เหลี่ยมประดับลายใบไม้แบบตะวันตก 4. ระบบประกอบอาคารที่พบ ระบบไฟฟ้าแสงสว่าง ระบบกล้อวงจรปิด

6.1.2 หน้าที่และความรับผิดชอบงานด้านกายภาพของวัดบวรนิเวศวิหาร

จากสภาพอาคารและสิ่งแวดล้อม มีโครงสร้างที่แข็งแรง ไม่ทรุดโทรม สะอาด ในพื้นที่แวดล้อม ประกอบไปด้วยต้นไม้ยืนต้น ต้นไม้ประดับพุ่ม และสวนหย่อม ดังนี้ ต้นโพ ต้นวาสนา ดอกเฟื่องฟ้า บัว ต้นแก้ว ต้นมะพร้าว ต้นจำปี ต้นจำปา ต้นहुกวาง ต้นจัน ต้นเสี้ยวดอกแดงต้นพิบูล อาคาร ประกอบด้วย พระอุโบสถ พระเจดีย์ พระวิหารพระศาสดา หอระฆัง พลับพลาเปลื้องเครื่อง ศาลาพระพุทธรูปจำลอง

ส่วนที่เป็นต้นไม้ มีการตัดตกแต่งกิ่งไม้พุ่มบริเวณ สวนหย่อมได้มีการจัดสวน รดน้ำต้นไม้ทุกวัน ทำให้ต้นไม้มีสีเขียวสดใส ในอาคารก็มีการทำความสะอาด เช่น ทำความสะอาดหน้าต่างตาเทียนบนแท่นจุดเทียนบูชาพระ เช็ดขอบหน้าต่างพระอุโบสถ เช็ดตู้ในส่วนอาคารรอยพระพุทธรูปจำลอง ภูเข้าน้ำบริเวณพื้นที่อาคารพระศาสดา ทำความสะอาดล้างห้องน้ำ ซ่อมแซมหลังคา ศาลาอเนกประสงค์ ซ่อมบำรุงภาพจิตรกรรมบนเสาในพระอุโบสถ ซ่อมแซมครุภัณฑ์ ซ่อมแซมระบบไฟฟ้าแสงสว่าง มีจัดตกแต่งดอกไม้เพื่อภูมิทัศน์ที่สวยงาม กวาดใบไม้ การจับสุนัขและแมวจรจัดภายในบริเวณวัด มีการกำจัดขยะและสิ่งปฏิกูลไปรวมที่จุดรวม

ดังนั้นสิ่งปลูกสร้างจึงมีสภาพพร้อมใช้งาน ระบบประกอบอาคารพร้อมใช้งานนั้นเป็นผลมาจากมีการจัดการงานด้านกายภาพ จำนวน 5 งาน คือ งานรักษาความปลอดภัย งานดูแลสวนและภูมิทัศน์ งานจัดการขยะและสิ่งปฏิกูล และงานบริการซ่อมแซมทั่วไป ดังรูปต่อไปนี้

รูปที่ 7 แสดงงานตัดตกแต่งกิ่งไม้พุ่ม

ที่มา: จากการเก็บข้อมูลของผู้วิจัย

ตามวัตถุประสงค์การศึกษาเพื่อศึกษารูปแบบหรือแนวทางการบริหารทรัพยากรกายภาพของวัดบวรนิเวศวิหาร ได้วิเคราะห์ลักษณะกายภาพวัดบวรนิเวศวิหาร และการบริหารทรัพยากรกายภาพได้ดังนี้

1. วิเคราะห์ลักษณะกายภาพวัดบวรนิเวศวิหาร
2. การบริหารทรัพยากรกายภาพ

1. วิเคราะห์ลักษณะกายภาพวัดบวรนิเวศวิหาร

รูปที่ 8 ผังบริเวณวัดบวรนิเวศวิหาร
ที่มา: จากการวิเคราะห์ของผู้วิจัย

จากรูปที่ 8 พบว่า การแบ่งเขตพื้นที่ของวัดบวรนิเวศวิหาร แบ่งได้เป็นสองเขต คือ เขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาส และแสดงลักษณะอาคารและการใช้งาน ตามตารางที่ 5

ตารางที่ 5 แสดงลักษณะอาคารและการใช้งาน

ชื่ออาคาร	การใช้สอย	จำนวน (ชั้น)	เขต
1. พระอุโบสถ	ประกอบกิจของสงฆ์และกราบไหว้พระประธานในพระอุโบสถ	1	พุทธาวาส
2. พระเจดีย์	ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ	2	
3. พระวิหารพระศาสดา	ประกอบกิจของสงฆ์และกราบไหว้พระประธานในพระอุโบสถ	1	
4. หอระฆัง	สำหรับแขวนระฆังเพื่อใช้ตีบอกสัญญาณ เวลาแก่พระสงฆ์ในการลงทำวัตรและประกอบกิจของสงฆ์	2	
5. พลับพลาเปลื้องเครื่อง	สำหรับเปลี่ยนเครื่องพระภุชญาของพระมหากษัตริย์	1	พุทธาวาส
6. ศาลาพระพุทธรูปจำลอง	ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปจำลอง	1	
7. ศาลาอเนกประสงค์	อเนกประสงค์	1	
8. ห้องน้ำข้างพระอุโบสถ	ห้องสุขา	1	

ที่มา: จากการวิเคราะห์ของผู้วิจัย

2. ความถี่ในการปฏิบัติงาน

ตารางที่ 6 ความถี่ในการปฏิบัติงาน

งานด้านกายภาพ	ทำประจำ	ทำเมื่อมีการแจ้ง
งานซ่อมแซมทั่วไป	-	√
งานรักษาความสะอาด	√	-
งานรักษาความปลอดภัย	√	-
งานดูแลสวนและภูมิทัศน์	√	-
งานจัดการขยะและสิ่งปฏิกูล	√	-

ที่มา: จากการวิเคราะห์ของผู้วิจัย

จากตารางที่ 6 พบว่า งานด้านกายภาพแต่ละงานมีความถี่ในการปฏิบัติงาน ด้านกายภาพแตกต่างกันไป โดยพบว่ามีความถี่ 2 แบบ งานทำประจำทุกวัน งานทำเมื่อมีการแจ้ง งานทำประจำทุกวัน มี 4 งาน ได้แก่ งานรักษาความสะอาด งานรักษาความปลอดภัย งานดูแลสวนและภูมิทัศน์ งานจัดการขยะและสิ่งปฏิกูล งานทำเมื่อมีการแจ้งมี 1 งาน ได้แก่ งานบริการซ่อมแซมทั่วไป

3. ระบบประกอบอาคาร

ตารางที่ 7 ระบบประกอบอาคาร

ชื่ออาคาร	ระบบประกอบอาคาร				
	ระบบไฟฟ้าแสงสว่าง	ระบบป้องกันฟ้าผ่า	ระบบระบายอากาศ	ระบบประปาและสุขาภิบาล	ระบบกล้องวงจรปิด
พระอุโบสถ	√	-	-	-	√
พระเจดีย์	√	√	-	-	√
พระวิหารพระศาสดา	√	-	-	-	√
หอรบะฉิ่ง	√	-	-	-	√
พลับพลาเปลื้องเครื่อง	√	-	-	-	√
ศาลาพระพุทธรูปจำลอง	√	-	-	-	√
ศาลาอเนกประสงค์	√	-	-	-	√
ห้องน้ำข้างพระอุโบสถ	√	-	√	√	-

ที่มา: จากการวิเคราะห์ของผู้วิจัย

จากตารางที่ 7 พบว่า ระบบประกอบอาคารมี 5 ระบบคือ ระบบไฟฟ้าแสงสว่าง ระบบป้องกันฟ้าผ่า ระบบระบายอากาศ ระบบประปาและสุขาภิบาล ระบบกล้องวงจรปิดระบบที่พบทุกอาคารคือ ระบบไฟฟ้าแสงสว่าง ระบบที่พบบางอาคารคือ ระบบป้องกันฟ้าผ่า ระบบประปาและสุขาภิบาล ระบบกล้องวงจรปิดและระบบระบายอากาศ ดังนี้ ระบบไฟฟ้าแสงสว่าง จะพบทุกอาคาร ระบบป้องกันฟ้าผ่าพบแค่พระเจดีย์ ระบบระบายอากาศจะพบแค่ห้องน้ำข้าง พระอุโบสถ ระบบประปาและสุขาภิบาลพบแค่ห้องน้ำข้างพระอุโบสถ ระบบกล้องวงจรปิด พบทุกอาคาร ยกเว้น หอระฆังและห้องน้ำ

4. งานด้านการจัดการทรัพยากรกายภาพของวัดบวรนิเวศวิหาร

ตารางที่ 8 งานด้านการจัดการทรัพยากรกายภาพ

ชื่ออาคาร	งานด้านการจัดการทรัพยากรกายภาพ				
	งานบริการซ่อมแซมทั่วไป	งานรักษาความสะอาด	งานรักษาความปลอดภัย	งานดูแลสวนและภูมิทัศน์	งานจัดการขยะและสิ่งปฏิกูล
พระอุโบสถ	✓	✓	✓	✓	✓
พระเจดีย์	✓	✓	✓	✓	✓
พระวิหารพระศาสดา	✓	✓	✓	✓	✓
หอระฆัง	✓	✓	✓	-	✓
ปลั๊กปลาเปลืองเครื่อง	✓	✓	✓	✓	✓
ศาลาพระพุทธรบาทจำลอง	✓	✓	✓	-	✓
ศาลาอเนกประสงค์	✓	✓	✓	-	✓
ห้องน้ำข้างพระอุโบสถ	✓	✓	✓	✓	✓
สวนไม้พุ่ม	-	✓	✓	✓	✓
ต้นไม้	-	✓	✓	✓	✓

ที่มา: จากการวิเคราะห์ของผู้วิจัย

จากตารางที่ 8 พบว่า จากสภาพอาคารและพื้นที่แวดล้อมที่ค้นพบ คือโครงสร้างแข็งแรง วัสดุและสีอยู่ในสภาพเรียบร้อย ไม่ทรุดโทรมหรือหลุดร่อน สะอาด พื้นที่แวดล้อมประกอบไปด้วยสวนป่าที่เขียวสด ต้นไม้สมบูรณ์ สิ่งปลูกสร้างคงสภาพพร้อมใช้งาน ระบบประกอบอาคารพร้อมใช้งานนั้นเป็นผลมาจากการจัดการงานด้านกายภาพ ทั้งหมด 5 งาน คือ งานบริการซ่อมแซมทั่วไป งานรักษาความ

สะอาด งานรักษาความปลอดภัย งานดูแลสวนและภูมิทัศน์ งานจัดการขยะและสิ่งปฏิกูล โดยแต่ละงาน มีดังนี้ งานรักษาความสะอาดมีขึ้นในอาคาร และพื้นที่สวน อาคารที่มีการจัดการงานทำความสะอาด จำนวน 8 อาคาร คือ พระอุโบสถ พระเจดีย์ พระวิหารพระศาสดา หอระฆัง พลับพลาเปลื้องเครื่อง ศาลาพระพุทธรบาทจำลอง ศาลาอเนกประสงค์ ห้องน้ำข้างพระอุโบสถ งานจัดการขยะและสิ่งปฏิกูล จะครอบคลุมทุกอาคารและพื้นที่แวดล้อม งานดูแลสวนและภูมิทัศน์ มีขึ้นในพื้นที่แวดล้อมทั้งหมดใน เขตพุทธาวาส คือ สวนไม้พุ่ม ต้นไม้ สวนหย่อม งานดูแลการทำงานระบบประกอบอาคารเป็นงานที่ครอบคลุมทุกอาคารและพื้นที่แวดล้อม คือ งานเปิด - ปิด ไฟฟ้าแสงสว่างใน 8 อาคาร และบริเวณทางเดิน งานบริการซ่อมแซมทั่วไปจะครอบคลุมทุกอาคารและพื้นที่แวดล้อม

5. สภาพที่ปรากฏ

ตารางที่ 9 ข้อค้นพบ

ชื่ออาคาร	ข้อค้นพบ				
	โครงสร้างแข็งแรง	ความสะอาด	ผิวเปลือกอาคารเรียบร้อยไม่ทรุดโทรม	สีเปลือกอาคารไม่หลุดร่อน	ระบบประกอบอาคารพร้อมใช้งาน
พระอุโบสถ	√	√	√	√	√
พระเจดีย์	√	√	√	√	√
พระวิหารพระศาสดา	√	√	√	√	√
หอระฆัง	√	√	√	√	√
พลับพลาเปลื้องเครื่อง	√	√	√	√	√
ศาลาพระพุทธรบาทจำลอง	√	√	√	√	√
ศาลาอเนกประสงค์	√	√	√	√	√
ห้องน้ำข้างพระอุโบสถ	√	√	√	√	√
สวนไม้พุ่ม	-	√	-	-	√
ต้นไม้	-	√	-	-	√

ที่มา: จากการวิเคราะห์ของผู้วิจัย

จากตารางที่ 9 พบว่า จากการสำรวจสภาพอาคารและพื้นที่แวดล้อมในพื้นที่เขตพุทธาวาส วัดบวรนิเวศวิหาร พบว่าโครงสร้างของอาคารแข็งแรง อยู่ในสภาพพร้อมใช้งานผิวเปลือกอาคารเรียบร้อยไม่ทรุดโทรม สะอาด เปลือกอาคารทั้งหมดสีไม่หลุดร่อนระบบประกอบอาคารของทุกอาคารพร้อมใช้งาน

พื้นที่รอบ ๆ สะอาดเรียบร้อย สวนและต้นไม้ในเขตพุทธาวาสอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ไม้พุ่มประดับรูปทรงสวยงาม ทั้งนี้เป็นผลมาจากมีการจัดการที่ดี

2. การบริหารทรัพยากรกายภาพ

การบริหารจัดการของวัดบวรนิเวศวิหาร การบริหารงานภายในวัดบวรนิเวศวิหาร ดำเนินการโดยเจ้าอาวาส คือ สมเด็จพระวันรัต (จุนท์ พรหมคุตโต) เป็นเจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันเป็นผู้บริหารสูงสุด และมีพระธรรมมงคลวุฒาจารย์ (บุญยนต์ ปุณฺณาคโม) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสดำรงตำแหน่งที่ปรึกษา คณะกรรมการวัดบวรนิเวศวิหาร

ผู้ปฏิบัติงานด้านทรัพยากรกายภาพของวัดบวรนิเวศ ประกอบด้วย พนักงานทำความสะอาด พนักงานช่างทั่วไป เป็นบุคลากรของมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย บุคลากรของวัดญาณปิยะมิตฺตังคฺย ที่มาทำบุญ พนักงานเก็บขยะและสิ่งปฏิกูลภายในวัด เป็นบุคลากรของกรุงเทพมหานคร ผู้รักษาความปลอดภัย เป็นบุคลากรมาจากองค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก ในการที่จะซ่อมบำรุงหรือบูรณปฏิสังขรณ์

การดำเนินการทุกอย่างของวัดบวรนิเวศวิหารนั้นจะมีการประชุมคณะกรรมการวัดทุกครั้ง เพื่อให้ทุกคนทราบเรื่องและระดมความคิด ก่อนที่จะแบ่งงานหน้าที่ต่าง ๆ กัน ให้แต่ละคณะดูแลตามความเหมาะสมโดยเจ้าอาวาส และมติที่ประชุม

โครงการอนุรักษ์ หรือบูรณปฏิสังขรณ์ทรัพยากรกายภาพใด ๆ ภายในวัดบวรนิเวศวิหาร จึงต้อง ผ่านความเห็นชอบของที่ประชุมก่อน โดยส่วนใหญ่แล้วโครงการบูรณปฏิสังขรณ์จะมาจากทางภาครัฐมีนโยบายมา โดยทางวัดร่วมกับกรมศิลปากรในการดูแลจัดทำโครงการโดยการสนับสนุนงบประมาณจากทางภาครัฐ และกรมศิลปากรจะเป็นผู้นำเสนอและควบคุมการดำเนินงานเพื่อให้ถูกต้องตามหลักวิชาการเนื่องจากวัดบวรนิเวศวิหารได้รับการขึ้นทะเบียนจากทางกรมศิลปากรให้เป็นโบราณสถาน ดังนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องแจ้งให้กรมศิลปากรทราบและขอความร่วมมือในการดำเนินการต่าง ๆ ที่อาจมีผลกระทบต่อทรัพยากรนั้น ๆ ได้

งานด้านกายภาพแบ่งเป็น 5 งาน ประกอบด้วย งานบริการซ่อมแซมทั่วไปงานรักษาความสะอาด งานรักษาความปลอดภัย งานดูแลสวนและภูมิทัศน์ งานจัดการขยะและสิ่งปฏิกูล

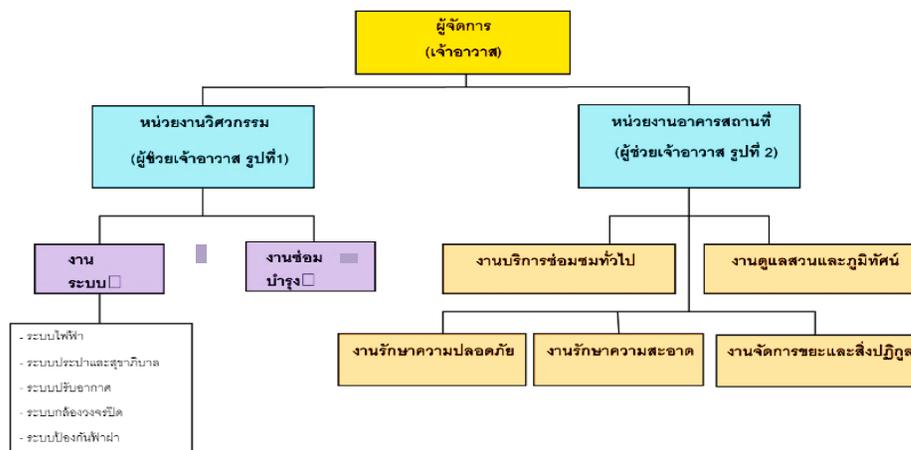
วัดบวรนิเวศวิหารมีการแบ่งการปกครองย่อยออกเป็นคณะต่าง ๆ โดยเจ้าคณะมีหน้าที่ในการดูแลบริหารภายในคณะแทนเจ้าอาวาสด้วย ปฏิบัติหน้าที่ตำแหน่งผู้ช่วยเจ้าอาวาส โดยมีการแบ่งเป็นคณะต่าง ๆ

การจัดการและดูแลศาสนสมบัติของวัดบวรนิเวศวิหาร ถือเป็นจัดการ ทรัพย์สิน ทรัพยากร ภายภาพของวัดบวรนิเวศวิหาร โดยทางวัดวัดบวรนิเวศวิหารได้มีการดำเนินการให้มีการจัดการและดูแล ศาสนสมบัติ เพื่อให้สามารถบริหารจัดการวัดอย่างเป็นระบบ ได้แก่

1. การจัดทำบัญชีของวัด
2. การจัดทำทะเบียนทรัพย์สินของวัด
3. การแต่งตั้งผู้ดูแลรักษาจัดการทรัพย์สินของวัด
4. การแต่งตั้งคณะกรรมการวัด

ทั้งนี้การจัดการทรัพย์สินทรัพยากรภายภาพของวัดบวรนิเวศ วัดได้มีการจัดการด้านความสะอาด และความมั่นคงแข็งแรงของอาคารต่าง ๆ การดูแลความสะอาดของอาคาร และภายในบริเวณวัด โดยการจ้างแม่บ้านในการดูแลความสะอาด และจ้าง ผู้รักษาความปลอดภัย เพื่อมาดูแลความสงบและ ความปลอดภัยทรัพย์สินของวัด และมีการบำรุงรักษาความมั่นคงแข็งแรงของอาคารให้มีความมั่นคง ปลอดภัยต่อการพักอาศัย ใช้ ประโยชน์ หรือดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ

ผังโครงสร้างในงานบริหารทรัพย์สินทรัพยากรภายภาพของวัดบวรนิเวศวิหาร ผู้จัดการ คือ เจ้าอาวาส ในหน่วยงาน ด้านวิศวกรรมอาคาร และหน่วยงานอาคารสถานที่ คือผู้ช่วยเจ้าอาวาส หน่วยงานวิศวกรรมจะแบ่งเป็น 2 งาน 1) งานระบบ 2) งานซ่อมบำรุง ในงานระบบก็ จะแบ่งเป็น 5 ระบบ ดังนี้ ระบบไฟฟ้า ระบบประปาและสุขาภิบาล ระบบปรับอากาศ ระบบกล้องวงจรปิด ระบบ ป้องกันฟ้าผ่า หน่วยงานอาคารสถานที่จะแบ่งออกเป็น 5 งาน หลัก ๆ ดังนี้ 1) งานบริการซ่อมแซมทั่วไป 2) งานดูแลสวนและภูมิทัศน์ 3)งานรักษาความปลอดภัย 4) งานรักษาความสะอาด 5) งานจัดการขยะ และสิ่งปฏิกูล

รูปที่ 9 ผังโครงสร้างงานบริหารทรัพย์สินทรัพยากรภายภาพของวัดบวรนิเวศวิหาร

ที่มา: จากการวิเคราะห์ของผู้วิจัย

จากรูปที่ 9 พบว่า จากการลงสัมภาษณ์และสังเกตการณ์ในการจัดการทรัพยากรกายภาพของวัดบวรนิเวศวิหาร พบว่าวัดบวรนิเวศวิหารได้แบ่งหน้าที่งาน และผู้ดูแลงานในแต่ละส่วนได้เป็นอย่างดีและเป็นแบบแผนที่ชัดเจน

7. สรุปผลการวิจัย

วัดบวรนิเวศวิหารเป็นวัดที่มีความสำคัญ แต่เดิมวัดนี้ชื่อ วัดใหม่ อยู่ใกล้กับวัดรังษีสุทธาวาส ต่อมาได้รวมเป็นวัดเดียวกันและได้ตั้งชื่อใหม่ว่า วัดบวรนิเวศวิหาร โดย กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพย์ ในรัชกาลที่ 3 ทรงสร้างขึ้นใหม่ วัดบวรนิเวศวิหารยังได้รับการบูรณะและก่อสร้างอาคารต่าง ๆ ขึ้น จนเป็นวัดสำคัญวัดหนึ่งและเป็นวัดที่ประทับของพระมหากษัตริย์เมื่อทรงผนวชหลายพระองค์ และจัดเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรวิหาร ในปัจจุบันเป็นวัดบวรนิเวศวิหารยังเป็นสถานที่ประกอบพระราชพิธีสำคัญตลอดมา พื้นที่ภายในวัดบวรนิเวศวิหาร แบ่งได้เป็น 2 เขตคือ เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส โดยเขตพุทธาวาสมีอาคาร พลับพลาเปลื้องเครื่อง ศาลาแดง พระอุโบสถ ชุ่มปรางค์ พระพุทธรูป ศาลาพระพุทธรูปศิลา ศาลาฤๅษีพระเจดีย์ ศาลาการเปรียญ หอไตรปิฎก วิหารเก๋ง วิหารพระศาสดา ศาลาวิชิตญาณ ประตูลี้ภัยวง พระอุโบสถ หอระฆัง โปธิขระ ตึกวรพต พระเจดีย์คณะรังสี วิหารคณะรังสี พระอุโบสถคณะรังสี เขตสังฆาวาสมีอาคาร คือ กุฏิ หมู่กุฏิคณะกุฏิ กุฏิละอ อ กุฏิหอแดง คณะสูง กุฏิรามเดชะ กุฏิบุญยะรัตเวช หมู่กุฏิคณะแดงบวร หมู่กุฏิขาบเขียวบวร ตำแหน่งบรรจบเบญจมาตึกหอเขียว หมู่กุฏิคณะบรรจบ หมู่กุฏิคณะเหลืองรังสี หมู่กุฏิคณะแดงรังสี หมู่กุฏิเขียวรังสี ศาลาจวน พลับพลาสมเด็จพระศรีสุริเยนทร์ฯ ตำแหน่งเพชร ตำแหน่งจันทร์ ตำแหน่งซ้าย ตำแหน่งเดิม พระปั้นหย่า หอสหจร ตำแหน่งทรงพรต ศาลารับเสด็จ ตำแหน่งกลาง ตึกล่อ ตึก ภ.ป.ร พิพิธภัณฑวัด ตึกอุทิศนพวงศ์ ตึกอาภาพร ตึกแช่มกรมสิทธิไพราโมช ตึกอันเส็งทวิวงศ์ ตึกพัศตรพิมลวรรณ ตึกมนุษยนาควิทยาทาน ถังน้ำหอนาฬิกา ตึกเหมไกรฤกษ์ ตึกपालิต ตึกค้อยท่าปราโมทย์ ตึกหลวงเจริญนิติศาสตร์ ตึกคุณหญิงจืด สัตยานุรักษ์ ตึกพระนิกรบดี ตึกโรงเรียนวัดบวรนิเวศ ตึกวิชิตญาณวงศ์โรงเรียนวัดบวรนิเวศ ตึก ส.ว.ธรรมนิเวศ ตึกห้องสมุดสภาการศึกษา มหามกุฏราชวิทยาลัยบ้านพักภารโรง ตึกสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย โรงอาหาร

วัดบวรนิเวศวิหารมีการแบ่งการปกครองย่อยออกเป็นคณะต่าง ๆ โดยเจ้าคณะมีหน้าที่ในการดูแลบริหารภายในคณะ แทนเจ้าอาวาสปฏิบัติหน้าที่ตำแหน่งผู้ช่วยเจ้าอาวาส การจัดการทรัพยากรกายภาพของวัดบวรนิเวศ วัดได้มีการจัดการด้านความสะอาดและความมั่นคงแข็งแรงของอาคารต่าง ๆ การดูแลความสะอาดของอาคาร และภายในบริเวณวัด โดยการจ้างแม่บ้านในการดูแลความสะอาด และจ้างผู้รักษาความปลอดภัย เพื่อมาดูแลความสงบและความปลอดภัยทรัพย์สินของวัด และมี

การบำรุงรักษาความมั่นคงแข็งแรงของอาคารให้มีความมั่นคง ปลอดภัยต่อการพักอาศัย ใช้ ประโยชน์ หรือดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ ลักษณะทางกายภาพวัดบวรนิเวศวิหาร ประกอบไปด้วยอาคาร และพื้นที่แวดล้อมกลุ่มอาคารที่ทำการศึกษามี 7 หลัง อาคารโดยส่วนใหญ่มีโครงสร้างเป็นอาคารก่ออิฐ ถือปูนสูงชั้นเดียว

วัดบวรนิเวศวิหารมีการจัดการด้านกายภาพเพื่อให้อาคารและพื้นที่แวดล้อมสนับสนุนและ ตอบสนองกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในวัด มีการจัดให้มีบริเวณภายในวัดร่มรื่นสวยงามสะอาดสงบ รวมทั้ง มีการจัดวางแผนผังวัดวัดบวรนิเวศวิหารที่เป็นสัดส่วนโดยแบ่งเขตพุทธาวาส สังฆาวาส อย่างเป็นทางการ และเป็นสัดส่วน และมีระเบียบ งานด้านกายภาพที่พบภายในวัดบวรนิเวศวิหารมี 7 งาน แบ่งเป็นกลุ่มงานบริการและ กลุ่มงานดูแลรักษาอาคาร กลุ่มงานบริการมี 5 งาน คือ งานบริการซ่อมแซมทั่วไป งานรักษาความสะอาด งานรักษาความปลอดภัย งานดูแลสวนและภูมิทัศน์ และงานจัดการขยะและสิ่งปฏิกูล กลุ่มงานดูแลรักษา อาคารมี 2 งาน คือ งานดูแลการทำงานระบบประกอบอาคาร และงานบำรุงรักษาอาคาร โดยการจัดการ งานด้านกายภาพ มีจำนวน 5 งาน ได้แก่ 1) งานบริการซ่อมแซมทั่วไป 2) งานรักษาความสะอาด 3) งานรักษาความปลอดภัย 4) งานดูแลสวนและภูมิทัศน์ 5) งานจัดการขยะและสิ่งปฏิกูล วัดบวรนิเวศ วิหารมีการจัดการด้านกายภาพเพื่อให้อาคารและพื้นที่แวดล้อมสนับสนุนและ ตอบสนองกิจกรรมที่เกิดขึ้น ภายในวัด พนักงานทำความสะอาด พนักงานช่างทั่วไป เป็นหน่วยงานมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยดูแล พนักงานเก็บขยะและสิ่งปฏิกูลภายในวัด เป็นหน่วยงานของกรุงเทพมหานครดูแล ผู้รักษาความปลอดภัย เป็นหน่วยงานองค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก ในการที่จะซ่อมบำรุงหรือบูรณปฏิสังขรณ์ จะต้องขึ้นอยู่กับ ทางราชการ และในการว่าจ้างช่างมาบูรณปฏิสังขรณ์นั้น กรมศิลปากรจะเป็นผู้จัดหาบริษัท ตั้งแต่ งาน บำรุงรักษาจิตรกรรมฝาผนัง การซ่อมแซมอาคารต่าง ๆ เพราะอาคารในวัดบวรนิเวศวิหาร ขึ้นเป็น โบราณวัตถุแทบทุกอาคาร ดังนั้นการที่จะซ่อมแซมหรือบำรุงรักษาจะต้องผ่าน กรมศิลปากรก่อน จากลักษณะทางกายภาพวัดบวรนิเวศวิหารที่พบ สภาพอาคารและพื้นที่แวดล้อมในพื้นที่เขตพุทธาวาส พบว่าโครงสร้างของอาคารแข็งแรง อยู่ในสภาพพร้อมใช้งาน ผิวเปลือกอาคารเรียบร้อย ไม่ทรุดโทรม สะอาด เปลือกอาคารทั้งหมดสีไม่หลุดร่อน ระบบประกอบอาคารของทุกอาคารพร้อมใช้งาน พื้นี่รอบ ๆ สะอาดเรียบร้อย สวนและต้นไม้ในเขตพุทธาวาสอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ ไม้พุ่มมีการตกแต่งรูปทรงสวยงาม ทั้งนี้เป็นผลมาจากมีการจัดการที่ดี มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ Maimunah Sapri (2014) ได้ทำการศึกษารื่องศักยภาพของการจัดการสิ่งอำนวยความสะดวกในการยกระดับหน้าที่การจัดการ มัสยิด พบว่า การจัดการทรัพยากรทางกายภาพในสถานที่สักการะ โดยเฉพาะมัสยิดมีความสำคัญต่อ การเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานและการมีส่วนร่วมของชุมชนการจัดการทรัพยากรกายภาพ (Facility Management: FM) ที่มีประสิทธิภาพ สามารถยกระดับการดำเนินงานของมัสยิดได้อย่างมีนัยสำคัญ ทำให้มั่นใจได้ว่าไม่เพียงแต่ทำหน้าที่เป็นสถานที่สักการะเท่านั้น แต่ยังเป็นศูนย์กลางชุมชนด้วยคำตอบนี้

จะสำรวจความสำคัญของ FM ความท้าทายที่ต้องเผชิญและบทบาทของการจัดการทางการเงินในการเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากร FM รวมการจัดการคนและกระบวนการภายในโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพเพิ่มประสิทธิภาพและความพึงพอใจของผู้ใช้ เพื่อสนับสนุนกิจกรรมที่หลากหลายนอกเหนือจากการเป็นสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนา

สรุปได้ว่า การศึกษาการจัดการทรัพยากรกายภาพศาสนสถาน กรณีศึกษาวัดบวรนิเวศวิหาร พบว่าภายในวัดบวรนิเวศวิหาร มีการจัดการตามหลัก 3P ดังนี้ 1) คน มีผังการจัดการเรื่องคน พบว่ามีการบริหารจัดการด้านบุคลากรอย่างชัดเจน เช่น ระดับผู้จัดการ คือเจ้าอาวาส งานอาคารสถานที่ และ งานวิศวกรรม คือผู้ช่วยเจ้าอาวาส ผู้ปฏิบัติงานด้านทรัพยากรกายภาพ จะมี 5 กลุ่ม คือ บุคลากรของมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย พนักงานของวัด อุบาสก บุคลากรของกรุงเทพมหานคร บุคลากรขององค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก 2) สถานที่ ในเรื่องของการจัดการสถานที่ต่าง ๆ พบว่ามีรูปแบบการจัดการที่ชัดเจน เช่น มีผังบริเวณ มีการแบ่งอาคารสถานที่ต่าง ๆ ที่ชัดเจน 3) กระบวนการ ภายในวัดมีการแบ่งการปกครองย่อยออกเป็นคณะต่าง ๆ โดยเจ้าคณะมีหน้าที่ดูแลบริหารจัดการภายในคณะแทนเจ้าอาวาส ในการดำเนินการทุกอย่างจะมีการประชุมคณะกรรมการของวัดทุกครั้ง เพื่อให้ทุกคนทราบเรื่องและระดมความคิดก่อนที่จะแบ่งงานและหน้าที่ต่าง ๆ ให้แต่ละคณะดูแลตามความเหมาะสม

8. ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ การจัดการด้านกายภาพศาสนสถาน จะต้องคำนึงถึง การวางแผนควบคุม ประเมินผล รวมทั้งการจัดระบบฐานข้อมูลและการตรวจสอบ การประหยัดค่าบำรุงรักษา และยืดอายุการใช้งานของอุปกรณ์อาคาร ซึ่งนำไปสู่ การบำรุงรักษาเชิงป้องกัน (Preventive Maintenance) หรือการบำรุงรักษาเชิงคาดการณ์ได้ (Predictive Maintenance) ในการตัดสินใจด้านนี้ ต้องอาศัยความรู้หลักด้านงานระบบ ประกอบกับการจัดบันทึกข้อมูล และการวิเคราะห์สถิติต่าง ๆ ประกอบกัน ดังนั้นในการจัดการทรัพยากรกายภาพศาสนสถานจึงต้องมีทีมงานที่มีความเชี่ยวชาญและประสบการณ์มาดำเนินการในแต่ละด้าน เพื่อตอบสนองต่อการใช้สอยอาคารให้เกิดประโยชน์สูงสุด และสอดคล้องกับนโยบายขององค์กรให้มากที่สุด

8.1 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

8.1.1. ควรมีการศึกษารจัดการด้านกายภาพศาสนสถาน ในพื้นที่อื่น ๆ เพื่อนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบในด้านต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับการบริหารทรัพยากรกายภาพ

8.1.2. ควรมีการศึกษาเพื่อหาแนวทางการจัดการที่เหมาะสม การศึกษาเชิงวิชาการจะช่วยสร้างองค์ความรู้ใหม่ ๆ เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรกายภาพของศาสนสถาน ซึ่งจะเป็นประโยชน์

ต่อการศึกษาค้นคว้าในอนาคต การศึกษาเชิงลึกแม้จะมีงานวิจัยเกี่ยวกับศาสนสถานจำนวนมาก แต่การศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรกายภาพโดยเฉพาะยังมีค่อนข้างน้อย ศาสนสถานแต่ละแห่งมีความแตกต่างกันทั้งในแง่ของขนาด อายุ และวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง การศึกษาการจัดการทรัพยากรกายภาพจึงต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทปัจจุบัน การทำความเข้าใจถึงวิธีการจัดการทรัพยากรกายภาพของศาสนสถานอย่างมีประสิทธิภาพ จะช่วยให้สามารถอนุรักษ์และดูแลรักษาสมบัติทางวัฒนธรรมเหล่านี้ให้คงอยู่สืบไป

9. เอกสารอ้างอิง

- บัณฑิต จุลาสัย และ เสริชย์ โชติพานิช. (2547). *การบริหารทรัพยากรกายภาพ*. โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เดชชาติ นิลวิเศษ. (2558). *ทรัพยากรวัฒนธรรมในวัดบวรนิเวศวิหาร* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศิริขวัญ แวนิลานนท์. (2556). *การจัดการด้านกายภาพวัด กรณีศึกษาวัดพระธรรมกาย* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสริชย์ โชติพานิช. (2553). *การบริหารทรัพยากรกายภาพหลักการและทฤษฎี*. โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์. (2559). *คู่มือการดูแลรักษาศาสนสถาน* (พิมพ์ครั้งที่ 3). สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์.
- ดำรงค์ สมฤทธิ์. (2557). *วัดบวรนิเวศวิหารราชวรวิหาร*. ธรรมะไทย. <http://www.dhammadhamm.org>.
- บริษัท เว็บไซต์ดี จำกัด (มหาชน). (2555). *องค์ประกอบของพุทธศาสนสถาน*. <http://www.sawadee.co.th>.
- Amadi-Echendu, J. E. (2004). Managing physical assets is a paradigm shift from maintenance. *Proceedings of the 3rd International Conference on Asset Management*, (pp.1156–11600). IEEE Xplore.
- Collins, D., & Junghans, A. (2015). Sustainable facilities management and green leasing: The company strategic approach. *Procedia Economics and Finance*, 21, 128-136. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)00158-8](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)00158-8)
- Davis, T. R. V. (1985). The influence of the physical environment in offices. *Journal of Library Administration*, 5(4), 91–111.

- Denzin, N. K. (1978). *The research act: A theoretical introduction to sociological methods*. McGraw Hill.
- Hansmann, R., Mieg, H. A. & Frischknecht, P. (2012). Principal sustainability components: empirical analysis of synergies between the three pillars of sustainability. *International Journal of Sustainable Development and World Ecology*, 19(5), 451-459.
- Junghans, A. (2011). State of the art in sustainable facility management. *6th Nordic Conference on Construction Economics and Organisation - Shaping the Construction/Society Nexus 3*, (PP.553–563). Aalborg University
- Maimunah Sapri, Zafirah Ab Muin, Ibrahim Sipan, Anthony Adjei-Twum, Farahwahida Mohd Yusof, Rosadah Mahamud and Mustafa Omar (2014). Potential of facilities management in uplifting mosque management functions. *International Conference on Masjid, Zakat and Waqaf (i-MAF)* (pp. 1 – 13). Malaysia.
- Pepper, G. L. (2008). The physical organization as equivocal message. *Journal of Applied Communication Research*, 36(3), 318–338.
<https://doi.org/10.1080/00909880802172330>.
- Poon, S. W. L. (2013). *Designing one-flat church as small scale community space in densely populated urban environment to perform both sacred and contemporary functions* (Doctoral dissertation). The Hong Kong Polytechnic University.
- Rajagopal, P. K. (2024). Politics, religion and temple governance: A study on the administration of Guruvayur Sree Krishna Temple in Kerala. *Social Science*, 12(1), 31–31.
- Ramesh, G. (2020). *Governance and management of temples: A framework* (IIM Bangalore Research Paper No. 621). Indian Institute of Management Bangalore.